

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права,
європейської та євроатлантичної
інтеграції

Спеціальність 293 «Міжнародне право»
Освітня програма 293.00.01 «Міжнародне
право»

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему

“Розгляд спорів у рамках Світової організації торгівлі (СОТ): правові
аспекти”

Студентки IV курсу групи МПб1-22-4.0д
Мондрієвської Анастасії Олександрівни

Науковий керівник – завідувачка кафедри
міжнародного права, європейської та
євроатлантичної інтеграції, к.ю.н., доцент
Братко Ірина Василівна

Київ – 2026

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові засади врегулювання спорів у СОТ	6
1.1. Правова природа та інституційна структура Світової організації торгівлі.....	6
1.2. Джерела правового регулювання врегулювання спорів у СОТ.....	11
1.3. Принципи системи врегулювання спорів СОТ.....	17
РОЗДІЛ 2. Процедурні аспекти розгляду спорів у рамках СОТ.....	22
2.1. Компетенція та функції Органу врегулювання спорів.....	22
2.2. Етапи процедури врегулювання спорів у межах СОТ.....	26
2.3. Особливості функціонування Апеляційного органу СОТ та її наслідки.....	38
РОЗДІЛ 3. Виконання рішень ОВС та реформування системи врегулювання спорів СОТ	44
3.1. Особливості виконання рішень ОВС та заходи в відповідь.....	44
3.2. Реформування системи врегулювання спорів СОТ.....	48
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	62

ВСТУП

Актуальність теми: Актуальність дослідження розгляду спорів у рамках Світової організації торгівлі зумовлена зростанням ролі міжнародної торгівлі у сучасних глобалізаційних процесах та необхідністю забезпечення ефективного правового механізму захисту прав і законних інтересів держав у сфері міжнародних економічних відносин. Умови розвитку світової економіки, посилення торговельної конкуренції, виникнення нових форм торговельних обмежень, а також трансформація глобальних ланцюгів постачання зумовлюють зростання кількості міждержавних торговельних спорів та потребу в їх оперативному й об'єктивному вирішенні.

Механізм врегулювання спорів Світової організації торгівлі є одним із найбільш розвинених інституційно-правових інструментів міжнародного права, що забезпечує дотримання державами взятих на себе зобов'язань, сприяє стабільності багатосторонньої торговельної системи та формує єдину практику тлумачення міжнародно-правових норм у сфері торгівлі. Водночас сучасний стан функціонування цієї системи характеризується низкою проблем, зокрема кризою апеляційного механізму, складністю процедур, тривалістю розгляду спорів та необхідністю адаптації правових механізмів до новітніх викликів міжнародної торгівлі.

Особливого значення дана тема набуває для України як держави-члена Світової організації торгівлі, яка інтегрується у світовий економічний простір та зацікавлена в ефективному використанні міжнародно-правових інструментів захисту своїх торговельних інтересів. Дослідження правових аспектів розгляду спорів у межах СОТ має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення для вдосконалення національної правової політики у сфері міжнародної торгівлі та формування належної практики участі держави у процедурах врегулювання торговельних конфліктів.

Об'єкт дослідження: Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі міжнародно-правового регулювання торговельних спорів

між державами-членами Світової організації торгівлі, а також діяльність інституційних механізмів, спрямованих на забезпечення дотримання міжнародних торговельних зобов'язань у межах багатосторонньої торговельної системи.

Предмет досліджень: Предметом дослідження є норми міжнародного торговельного права, що регулюють порядок розгляду спорів у межах Світової організації торгівлі, принципи функціонування механізму врегулювання спорів, правовий статус його інституційних органів, а також практика застосування процедур вирішення міжнародних торговельних конфліктів між державами-членами.

Мета дослідження: Метою дослідження є комплексний аналіз правових засад розгляду спорів у межах Світової організації торгівлі, визначення особливостей функціонування механізму врегулювання спорів, дослідження його інституційної структури, процедурних етапів, практики виконання рішень, а також сучасних проблем і перспектив реформування системи вирішення міжнародних торговельних спорів.

Методи дослідження: У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. Зокрема, діалектичний метод застосовано для аналізу розвитку механізму врегулювання спорів у межах Світової організації торгівлі та виявлення закономірностей його трансформації. Формально-юридичний метод використано для дослідження норм міжнародного торговельного права, що регулюють порядок розгляду спорів. За допомогою системно-структурного методу проаналізовано інституційну побудову механізму врегулювання спорів та взаємозв'язок його елементів. Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити особливості правового регулювання процедур вирішення спорів у межах СОТ із іншими міжнародними механізмами врегулювання конфліктів. Метод аналізу та

узагальнення судової практики застосовано для дослідження конкретних справ і виявлення тенденцій розвитку практики вирішення міжнародних торговельних спорів.

Завдання дослідження:

1. визначити правову природу та інституційну структуру Світової організації торгівлі;
2. проаналізувати джерела правового регулювання врегулювання спорів у СОТ;
3. розкрити принципи системи врегулювання спорів СОТ;
4. визначити компетенція та функції Органу врегулювання спорів (ОВС);
5. проаналізувати етапи процедури врегулювання спорів у межах СОТ;
6. дослідити особливості функціонування Апеляційного органу СОТ та її наслідки;
7. дослідити особливості виконання рішень ОВС та заходи в відповідь;
8. проаналізувати реформування системи врегулювання спорів СОТ.

Структура роботи. До структури бакалаврської роботи входить титульний аркуш, зміст, вступ, розділи основної частини, висновки та список використаних джерел. Бакалаврська робота складається з трьох розділів та восьми підрозділів. Всього використано 46 джерел, серед яких міжнародні договори, навчальні посібники, офіційні Інтернет-сторінки тощо. Загальний обсяг бакалаврської роботи складає 68 сторінок.

РОЗДІЛ 1

Теоретико-правові засади врегулювання спорів у СОТ

1.1. Правова природа та інституційна структура Світової організації торгівлі

Світова організація торгівлі (СОТ) є єдиною міжнародною організацією, що займається регулюванням правил торгівлі між державами. В основі її діяльності лежать угоди СОТ, які були узгоджені та підписані більшістю торговельних держав світу і ратифіковані їхніми парламентами. Основною метою СОТ, визначеною в установчій угоді організації, є використання міжнародної торгівлі як інструменту для підвищення рівня життя населення, створення кращих умов зайнятості та сприяння сталому розвитку. [1]

СОТ очолюють уряди країн-членів. Всі ключові рішення ухвалюються колегіально — або на рівні міністрів, які збираються щонайменше раз на два роки, або на рівні послів і делегатів, що регулярно зустрічаються у штаб-квартирі СОТ у Женеві. Зазвичай рішення приймаються за принципом консенсусу. [5]

Світова організація торгівлі (СОТ) забезпечує інституційний форум для проведення переговорів щодо укладення міжнародних угод, спрямованих на зменшення бар'єрів у міжнародній торгівлі та формування рівних конкурентних умов для всіх учасників світового ринку, що, у свою чергу, сприяє економічному зростанню та сталому розвитку. Водночас СОТ формує правову та організаційну основу для імплементації й моніторингу виконання відповідних угод, а також для врегулювання спорів, які виникають у процесі їх тлумачення та застосування. Система договорів СОТ включає шістнадцять багатосторонніх угод, сторонами яких є всі члени організації, а також дві багатосторонні угоди з обмеженою участю, до яких приєдналася лише частина членів. [2]

Світову організацію торгівлі було засновано у місті Марракеш (Марокко), 15 квітня 1994 року, де було підписано Марракеську угоду, яка

заклала правові та інституційні засади її діяльності. Марракеська угода складається з шістнадцяти статей, кожна з яких присвячена окремому аспекту діяльності та функціонування Світової організації торгівлі. Особливу увагу слід приділити 6 статті Марракеській угоди, оскільки вона визначає статус СОТ. Згідно зі згаданою статтею, СОТ міжнародна міжурядова організація наділена такою міжнародною правосуб'єктністю, яка передбачає здатність організації виступати самостійним суб'єктом міжнародного права, укладати міжнародні договори, набувати прав та обов'язків, а також користуватися привілеями та імунітетами, необхідними для виконання своїх функцій, які зазначені в ст. 3 Марракеській угоди. [6]

Протягом останніх шести десятиліть СОТ (разом зі своєю попередницею — Генеральна угода з тарифів і торгівлі) відіграла ключову роль у формуванні стабільної та ефективної системи міжнародної торгівлі, що стало підґрунтям для безпрецедентного зростання світової економіки. Станом на сьогодні членами СОТ є 166 держав, з яких 117 належать до країн, що розвиваються, або мають статус окремих митних територій. Діяльність організації забезпечується Секретаріатом у складі близько 700 працівників на чолі з Генеральним директором. Секретаріат розташований у Женеві, Швейцарії, а річний бюджет організації становить приблизно 200 млн швейцарських франків. Офіційними мовами СОТ є англійська, французька та іспанська. [3]

У межах тематики членства країн у СОТ слід додати, що Україна також Україна є членом СОТ з 2008 року. Це стало важливим етапом її економічного та правового розвитку, оскільки зумовило необхідність приведення національного законодавства у відповідність до норм і стандартів СОТ, зокрема у сферах торгівлі товарами, послугами та захисту прав інтелектуальної власності. Крім того, членство сприяло поглибленню інтеграції України у світову торговельну систему, розширенню доступу до міжнародних ринків, підвищенню інвестиційної привабливості держави та зміцненню її позицій у міжнародних економічних відносинах. [8]

Прийняття рішень у межах СОТ, як правило, здійснюється на основі консенсусу всіх членів. Найвищим інституційним органом є Міністерська конференція, яка скликається орієнтовно раз на два роки. У період між її засіданнями функції поточного управління виконує Генеральна рада. До складу обох органів входять представники всіх держав-членів. Крім того, в структурі СОТ функціонують спеціалізовані допоміжні органи (ради, комітети, підкомітети), які також формуються з представників усіх членів та здійснюють адміністрування й контроль за виконанням положень відповідних угод. [2]

До основних напрямів діяльності СОТ належать:

— Торговельні переговори. Угоди Світової організації торгівлі (СОТ), що охоплюють торгівлю товарами, послугами та інтелектуальною власністю, не є постійними — вони час від часу змінюються, а до пакету можуть додаватися нові угоди. Зміни до правил міжнародної торгівлі потребують згоди членів СОТ, які ухвалюють рішення шляхом переговорів. До відносно нових угод належать Угода про спрощення торгівлі, яка набула чинності у 2017 році, а також Угода про субсидії у рибальстві, прийнята членами СОТ на 12 Міністерській конференції СОТ у червні 2022 року. [4]

— Впровадження та контроль. Угоди СОТ зобов'язують уряди робити свої торговельні політики прозорими, повідомляючи СОТ про чинні закони та прийняті заходи. Різні ради та комітети СОТ контролюють, щоб ці вимоги виконувалися, а угоди СОТ були належним чином впроваджені. Усі члени СОТ проходять періодичну перевірку своїх торговельних політик і практик, причому кожне таке оцінювання містить звіти відповідної країни та Секретаріату СОТ. [2] Важливою складовою правового механізму СОТ є також Механізм огляду торговельної політики (Trade Policy Review Mechanism, TPRM), який забезпечує регулярний аналіз торговельної політики держав-членів та сприяє підвищенню прозорості багатосторонньої торговельної системи. Крім того, система СОТ ґрунтується на ключових принципах недискримінації, зокрема на режимі найбільшого сприяння та національного

режиму, а також на ефективному механізмі вирішення спорів, закріпленому в Розумінні про врегулювання спорів (Dispute Settlement Understanding, DSU). [9]

— Врегулювання спорів. Процедура СОТ щодо вирішення торговельних суперечок відповідно до Положення про врегулювання спорів є ключовою для забезпечення дотримання правил і, як наслідок, для безперешкодного функціонування торгівлі. Країни звертаються до СОТ зі спором, якщо вважають, що їхні права за угодами порушуються. Рішення спеціально призначених незалежних експертів ґрунтуються на тлумаченні угод та зобов'язань окремих держав. [4]

— Розвиток торговельного потенціалу. Світової Організації Торгівлі містять спеціальні положення для країн, що розвиваються, зокрема: подовжені терміни для впровадження угод і виконання зобов'язань, заходи для розширення їхніх торговельних можливостей та підтримку у розвитку торговельного потенціалу, врегулюванні спорів і впровадженні технічних стандартів. СОТ щороку організовує сотні навчальних заходів для країн, що розвиваються. Ініціатива “Допомога для торгівлі” (Aid for Trade) спрямована на допомогу цим країнам у підвищенні навичок і розвитку інфраструктури, необхідних для активнішої участі у світовій торгівлі. [2]

Інформаційна робота та взаємодія. СОТ підтримує постійний діалог з неурядовими організаціями, парламентаріями, іншими міжнародними організаціями, засобами масової інформації та широкою громадськістю щодо різних аспектів діяльності СОТ, з метою посилення співпраці та підвищення обізнаності про її діяльність. [4]

— Сприяння процесу приєднання до організації близько 30 держав, які наразі не є її членами; [2]

— Інформування громадськості про цілі, функції та діяльність СОТ. [4]

Установчі та керівні принципи діяльності СОТ ґрунтуються на забезпеченні відкритості ринків, дотриманні режиму найбільшого сприяння та недискримінаційного ставлення між членами, а також на принципі прозорості

у здійсненні її діяльності. Лібералізація національних ринків для міжнародної торгівлі — за наявності обґрунтованих винятків або відповідних гнучких механізмів — сприяє сталому розвитку, підвищенню добробуту населення, зменшенню рівня бідності та зміцненню миру й стабільності. Водночас відкриття ринків має супроводжуватися належною внутрішньою та міжнародною економічною політикою, що відповідає потребам і стратегічним пріоритетам кожного члена та спрямована на забезпечення економічного зростання і розвитку. [5]

Світова організація торгівлі співпрацює зі значною кількістю інших міжнародних міжурядових організацій у рамках концепції «узгодженості». Даний термін походить із «Рішення про досягнення більшої узгодженості у формуванні глобальної економічної політики», ухваленого міністрами в Марракеші у квітні 1994 року. Однак узгодженість у формуванні глобальної економічної політики значно виходить за межі офіційних і конкретних механізмів співпраці СОТ із МВФ та Світовим банком. Справді, нині визнано, що система СОТ є лише однією частиною значно ширшого комплексу міжнародних прав і обов'язків, які є обов'язковими для членів СОТ. СОТ підтримує розгалужені інституційні зв'язки з кількома іншими міжнародними організаціями; близько 140 міжнародних організацій мають статус спостерігача в органах СОТ. СОТ також бере участь як спостерігач у роботі кількох міжнародних організацій. Загалом Секретаріат СОТ підтримує робочі зв'язки майже з 200 міжнародними організаціями в сферах, що охоплюють статистику, дослідження, встановлення стандартів, а також технічну допомогу і навчання. Хоча обсяг такої співпраці є різним, координація та узгодженість між роботою СОТ і роботою інших міжнародних організацій продовжують розвиватися, щоб сприяти членам у здійсненні їхньої економічної політики. [7]

Отже, Світова організація торгівлі є ключовим інституційним елементом сучасної системи міжнародних економічних відносин, що забезпечує комплексне регулювання глобальної торгівлі на основі узгоджених багатосторонніх правил. Її діяльність охоплює не лише розробку та

модернізацію міжнародно-правових норм, а й ефективний контроль за їх виконанням, створення умов для рівноправної участі держав у світовій торгівлі та врегулювання спорів між ними. Завдяки поєднанню договірної основи, інституційної структури та механізмів співпраці з іншими міжнародними організаціями, СОТ сприяє забезпеченню стабільності, передбачуваності та прозорості міжнародної торговельної системи.

Водночас значення СОТ виходить за межі суто торговельного регулювання, оскільки її діяльність безпосередньо впливає на економічний розвиток держав, їх інтеграцію у світову економіку та формування національної економічної політики.

Загалом СОТ постає як багаторівнева та динамічна система глобального економічного врядування, яка поєднує правові, інституційні та політичні інструменти регулювання міжнародної торгівлі. Її подальший розвиток і адаптація до сучасних викликів залишаються необхідною умовою забезпечення ефективного функціонування світової економіки та підтримання балансу інтересів держав у глобалізованому середовищі.

1.2. Джерела правового регулювання врегулювання спорів у СОТ

Світової організації торгівлі (СОТ) має розвинуту нормативно-правову основу для вирішення спорів між своїми членами. У даних договорах зазначені умови, за яких члени Світової організації торгівлі можуть застосовувати положення системи врегулювання спорів, зокрема визначено, що становить належну правову підставу для подання скарги одним членом проти іншого. Окрему увагу приділено аналізу критеріїв допустимості таких скарг, а також правовим механізмам, які забезпечують ефективне функціонування системи вирішення спорів у межах СОТ. [10]

Основним нормативно-правовим актом щодо врегулювання спорів у межах СОТ є Додаток 2 до Угоди про Світову організацію торгівлі, Домовленість про правила та процедури врегулювання спорів (Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes) 1994 року (далі -

Домовленість). Домовленість складається з 27 статей та 4 додатків до неї. [11]
Розгляньмо цю Домовленість детальніше.

Так, 1 стаття визначає сферу охоплення та застосування згаданої Домовленості. У ній зазначено, що положення Домовленості про правила та процедури врегулювання спорів застосовуються до всіх спорів між членами СОТ, які виникають у межах так званих «охоплених угод» (їх перелік зазначений у Додатку 1 згаданої Домовленості), а також щодо прав і обов'язків за Угодою СОТ загалом. Водночас вона може застосовуватися як самостійно, так і у поєднанні з іншими угодами. При цьому загальні правила Домовленості діють не відокремлено, а з урахуванням спеціальних або додаткових процедур, передбачених окремими угодами СОТ. Якщо між ними виникає суперечність, пріоритет мають саме спеціальні норми. У випадку, коли спір стосується кількох угод і сторони не можуть домовитися щодо процедур, остаточне рішення приймає Голова Органу врегулювання спорів. Він визначає, які правила застосовувати, керуючись принципом пріоритету спеціальних норм і необхідністю уникнення конфліктів між різними процедурами. [11]

Стаття 2 Домовленості визначає правовий статус і функції Органу врегулювання спорів СОТ як центрального інституційного елемента системи врегулювання спорів. Стаття 3 зазначає загальні положення, а саме окреслює цілі системи: стабільність, передбачуваність, справедливість і швидке вирішення спорів. Статті 4 та 5 визначають досудові процедури, а саме консультації (ст. 4) та добрі послуги, посередництво, примирення (ст. 5). У положеннях статей 6-12 описується панельна стадія, а саме створення панелей (ст. 6), повноваження панелей (ст. 7), склад (ст. 8), функції (ст. 11) та процедура панелі (ст. 12). Слід зазначити, що панелі можуть об'єднати позови та розглядати в одній справі тобто однією панеллю, у випадку коли декілька. Також ст. 10 цієї домовленості дозволяє брати участь третім сторонам у панелі. Тобто інші держави, які прямо не є учасниками спору, але мають інтерес у його результаті, можуть долучитися до процесу як «треті сторони». Вони можуть

висловлювати свою позицію, але не керують справою і не є основними сторонами спору. [11]

У статтях 13-15 Домовленості визначений порядок отримання доказів та зазначені процедурні гарантії. Процедура прийняття звітів панелі зазначена в ст. 16 Домовленості. Звіт панелі автоматично вважається прийнятим, якщо всі члени СОТ одностайно не виступлять проти нього. Тобто, щоб не прийняти рішення, потрібна повна незгода всіх держав, що на практиці майже неможливо, тому звіти фактично завжди затверджуються. А ст. 17 передбачає можливість оскарження рішення панелі, подання апеляції. [11]

Загальні процесуальні правила зазначені в статтях 18-20 Домовленості про правила та процедури врегулювання спорів, а саме: передбачають порядок комунікації панелі та Апеляційного органу (ст. 18), надання рекомендацій щодо усунення порушень і приведення заходів у відповідність з охопленими угодами (ст. 19), а також визначають строки ухвалення рішень Органом врегулювання спорів (ОВС) (ст. 20). [11]

Статті 21–22 Домовленостей регулюють завершальну стадію механізму врегулювання спорів, а саме імплементацію рішень та можливі наслідки у разі їх невиконання. Стаття 21 визначає, що саме Орган врегулювання спорів (ОВС) здійснює нагляд за виконанням прийнятих рішень і рекомендацій. При цьому держава, яка програла спір, зобов'язана повідомляти про заходи, вжиті для приведення своєї політики у відповідність із вимогами СОТ, а у випадку неможливості негайного виконання їй надається «розумний строк» для імплементації. Стаття 22 передбачає механізм компенсації та тимчасового призупинення поступок або інших зобов'язань у разі невиконання рішень. Фактично це дозволяє переможній стороні застосовувати реторсійні заходи, зокрема торговельні санкції, які мають бути еквівалентними рівню завданої шкоди та схваленими ОВС. [11]

Статті 23–25 закріплюють спеціальні та альтернативні механізми вирішення спорів і принципи функціонування системи. Стаття 23 встановлює виключність механізму СОТ, забороняючи державам самотійно

застосовувати односторонні заходи захисту або санкції поза процедурою Органу врегулювання спорів. Таким чином, усі спори щодо порушень угод СОТ мають вирішуватися виключно в межах передбаченого інституційного механізму. Стаття 24 передбачає особливий, більш гнучкий режим участі для найменш розвинених країн, з урахуванням їхніх економічних і інституційних обмежень, що передбачає додаткову технічну допомогу та сприяння у врегулюванні спорів. Стаття 25 закріплює можливість використання арбітражу як альтернативного способу врегулювання спору, який застосовується за взаємною згодою сторін і дозволяє більш гнучко та швидко вирішувати окремі категорії конфліктів. [11]

Статті 26–27 містять додаткові процесуальні та інституційні положення. Стаття 26 регулює так звані «скарги без порушення» (non-violation complaints), коли формального порушення норм СОТ не відбулося, однак одна зі сторін зазнає негативних наслідків у вигляді втрати очікуваних вигод. У таких випадках допускається звернення до механізму врегулювання спорів для відновлення балансу інтересів. Стаття 27 визначає роль Секретаріату СОТ, який забезпечує адміністративну, технічну та правову підтримку панелей і сторін спору, сприяючи ефективному та неупередженому здійсненню процедур врегулювання спорів. [11]

Додатки до Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів (DSU) є невід'ємною складовою правового механізму Світової організації торгівлі та виконують функцію конкретизації і деталізації загальних процесуальних положень системи врегулювання спорів. Їхнє значення полягає у визначенні обсягу застосування спорів, встановленні спеціальних процедурних правил, а також у забезпеченні єдності тлумачення та застосування норм у практиці СОТ.

Зокрема, Додаток 1 містить перелік так званих «охоплених угод», тобто міжнародних договорів у сфері торгівлі, порушення яких може бути предметом розгляду в межах механізму врегулювання спорів СОТ. До них належать, зокрема, Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 року (GATT 1994),

Генеральна угода про торгівлю послугами (GATS), Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), а також низка спеціалізованих угод, що регулюють окремі сфери міжнародної торгівлі (антидемпінг, субсидії, санітарні та фітосанітарні заходи, технічні бар'єри у торгівлі тощо). Таким чином, саме цей додаток визначає матеріальну межу юрисдикції системи врегулювання спорів СОТ. [11]

Додаток 2 встановлює спеціальні або додаткові правила і процедури врегулювання спорів, які містяться в окремих охоплених угодах. Його ключове значення полягає у закріпленні пріоритету спеціальних норм над загальними положеннями DSU у разі їхньої колізії. Це означає, що якщо певна угода передбачає спеціальний порядок розгляду спорів, саме він підлягає першочерговому застосуванню, а загальні правила DSU використовуються лише в тій частині, яка не суперечить спеціальному регулюванню. Такий підхід забезпечує гнучкість і адаптивність механізму врегулювання спорів до особливостей різних сфер міжнародної торгівлі. [11]

Додаток 3 виконує допоміжну функцію та пов'язаний із тлумаченням і застосуванням норм DSU на практиці. Він використовується як аналітична та довідкова основа для роз'яснення змісту положень Домовленості, а також для забезпечення єдності правозастосовної практики органів СОТ, зокрема панелей та Апеляційного органу. Таким чином, цей додаток сприяє формуванню більш передбачуваної та послідовної системи вирішення торговельних спорів. [11]

Додаток 4 регулює застосування механізму врегулювання спорів до плюрилатеральних торговельних угод, тобто таких, участь у яких беруть не всі члени СОТ, а лише обмежене коло держав. Його положення визначають, що у таких випадках участь у розгляді спорів і прийнятті рішень мають лише ті члени, які є сторонами відповідної угоди. Це забезпечує баланс між універсальністю системи СОТ і специфікою окремих договірних режимів. [11]

У контексті подальшого аналізу нормативно-правової бази механізмів врегулювання спорів у межах Світової організації торгівлі доцільно

розглянути положення окремих «охоплених угод», що регламентують процедури консультацій та вирішення спорів. Зазначені положення містяться, зокрема, у статтях XXII та XXIII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року, а також у відповідних спеціалізованих угодах СОТ, зокрема в Угоді про сільське господарство, Угоді про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, Угоді про технічні бар'єри у торгівлі, Угоді про торговельні аспекти інвестиційних заходів, Угоді про субсидії та компенсаційні заходи, Генеральній угоді про торгівлю послугами та Угоді про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. [12]

Більшість цих положень є подібними за змістом, оскільки вони або прямо відсилають до статей XXII та XXIII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року, або були сформульовані на їх основі. Це свідчить про те, що саме ці норми стали базою для формування всієї системи врегулювання спорів у межах Світової організації торгівлі. Особливу роль відіграє стаття XXIII ГАТТ 1994, оскільки вона визначає, у яких випадках держава може подати скаргу: як при прямому порушенні норм, так і тоді, коли формального порушення немає, але держава втрачає очікувані вигоди від угоди. [13]

Загалом положення про консультації та врегулювання спорів, закріплені в різних угодах СОТ, формують цілісну, але водночас багаторівневу систему правового регулювання. Її особливістю є поєднання уніфікованих базових принципів, закладених у ГАТТ 1994, із спеціалізованими нормами, що враховують специфіку окремих сфер міжнародної торгівлі. Це забезпечує як єдність правозастосування, так і необхідну гнучкість механізму врегулювання спорів у межах СОТ. [12]

З урахуванням наведеного, слід зазначити, що нормативно-правова база врегулювання спорів у межах Світової організації торгівлі є комплексною, системною та внутрішньо узгодженою. Її ядром виступає Домовленість про правила і процедури врегулювання спорів, яка встановлює єдині процесуальні стандарти розгляду спорів, тоді як положення окремих «охоплених угод»

конкретизують ці правила з урахуванням специфіки відповідних сфер міжнародної торгівлі.

Важливу роль у формуванні цієї системи відіграють статті XXII та XXIII Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 року, які заклали базові підходи до визначення підстав для звернення до механізму врегулювання спорів. Саме на їх основі сформовано сучасну модель, що передбачає можливість захисту прав держав як у випадку прямого порушення норм, так і у разі втрати очікуваних вигод без формального порушення.

Отже, система джерел правового регулювання врегулювання спорів у межах СОТ забезпечує належні умови для ефективного, передбачуваного та заснованого на праві вирішення міжнародних торговельних конфліктів, водночас зберігаючи необхідний баланс між уніфікацією та спеціалізацією правових норм.

1.3. Принципи системи врегулювання спорів СОТ

Система врегулювання спорів Світової організації торгівлі є центральним елементом багатосторонньої торговельної системи, що забезпечує дотримання державами-членами своїх міжнародних зобов'язань. Нормативною основою цієї системи, як було зазначено в попередньому підпункті, є Домовленість про правила і процедури врегулювання спорів, яка встановлює як процесуальні механізми (далі – Домовленість), так і фундаментальні принципи функціонування системи.

Одним із основних принципів є забезпечення стабільності та передбачуваності торговельних відносин. Згідно з пунктом 2 статті 3 Домовленості, система врегулювання спорів покликана гарантувати правову визначеність у багатосторонній торговельній системі. Цей принцип передбачає, що тлумачення норм СОТ має здійснюватися послідовно й узгоджено, держави зобов'язані діяти виключно в межах встановлених правил, а рішення органів СОТ формують стабільну та передбачувану практику застосування права. [11] Аналогічно, у Додатку 2 Домовленості про правила і

процедури врегулювання спорів підкреслюється, що стабільність системи досягається через уніфіковану практику тлумачення норм [14].

Іншим принципом, який закріплений у Домовленості, - принцип мирного врегулювання спорів. Відповідно до статей 4.1–4.3 Домовленості, держави-члени зобов'язані на першому етапі використовувати консультації як основний інструмент вирішення спору, що передбачає обов'язок сторін вступити у взаємні переговори з метою досягнення взаємоприйняттого рішення [11]. Такий підхід відображає загальний принцип міжнародного права щодо пріоритету мирних засобів урегулювання спорів і спрямований на мінімізацію конфліктності у торговельних відносинах між державами.

Водночас стаття 4.7 Домовленості встановлює, що лише у випадку, якщо консультації не призвели до вирішення спору протягом 60 днів з моменту отримання запиту, сторона має право ініціювати створення панелі для розгляду справи [11].

Наступним принципом є принцип заборони односторонніх заходів, який зазначений у ст. 23 Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів. Відповідно до пункту 1 ст. 23 Домовленості, держави-члени, які прагнуть захисту своїх прав у разі порушення зобов'язань, зобов'язані звертатися виключно до процедур врегулювання спорів СОТ та дотримуватися їх рішень, що виключає можливість самостійного вирішення спору або застосування позасистемних заходів [11]. Додатково, ст. 23.2(а) прямо забороняє державам самостійно встановлювати факт порушення, втрати вигод або перешкоджання досягненню цілей угод СОТ, дозволяючи робити це лише на основі рішень панелі, Апеляційного органу або арбітражу. Крім того, ст. 23.2(с) встановлює, що застосування санкцій (призупинення поступок або інших зобов'язань) можливе лише після отримання дозволу Орган з врегулювання спорів СОТ, що фактично забороняє будь-які односторонні контрзаходи без попереднього схвалення СОТ [15, с. 8]. Згідно з офіційним тлумаченням СОТ, метою цієї норми є «відмова від одностороннього

самозахисту та зміцнення багатосторонньої системи врегулювання спорів» [15, с. 2–3].

Далі розглянемо принцип обов'язковості рішень СОТ та контролю їх виконання. Відповідно до пункту 4 статті 16 Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів, рішення панелі вважається прийнятим Органом з врегулювання спорів, якщо воно не було оскаржене протягом 60 днів, або після завершення апеляційного перегляду [16, с. 4]. Аналогічно, пункт 14 статті 17 Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів передбачає, що рішення Апеляційного органу приймається Органом з врегулювання спорів СОТ протягом 30 днів з моменту його поширення серед членів, якщо лише Орган з врегулювання спорів не вирішить консенсусом не приймати таке рішення [17, с. 25]. Водночас встановлено, що після прийняття рішення воно приймається сторонами спору.

Обов'язковість виконання прийнятих рішень додатково закріплена у пункті 1 статті 21 Домовленості, відповідно до якої своєчасне виконання рекомендацій і рішень є необхідною умовою ефективного функціонування механізму врегулювання спорів [11]. Ця норма наголошує на тому, що виконання рішень є не факультативним, а імперативним обов'язком держав-членів.

Слід додати, що контроль за виконанням рішень здійснюється Органом з врегулювання спорів СОТ. ОВС здійснює нагляд за імплементацією рекомендацій та рішень, відповідно до пункту 6 статті 21 DSU, що передбачає регулярний моніторинг статусу виконання [11].

Наступним принципом, що згаданий в Домовленості, є принцип рівності держав-членів та врахування інтересів країн, що розвиваються. Хоча Домовленість прямо не формулює цей принцип в окремій нормі, його зміст розкривається через сукупність положень, які забезпечують рівні права сторін у процедурі врегулювання спорів.

Зокрема, рівність держав зазначена в пункті 3 статті 3 Домовленості, де зазначено, що система врегулювання спорів є засобом забезпечення «швидкого

вирішення ситуацій, в яких член СОТ вважає, що вигоди, що виникають для нього, зменшуються внаслідок заходів іншого члена» [18, с. 47]. Тобто кожна держава має право ініціювати спір незалежно від її економічного потенціалу.

Також згідно з пунктом 1 статті 4 Домовленості, будь-який члена СОТ має право приєднатися до консультацій, якщо він має істотний торговельний інтерес у спорі що забезпечує рівний доступ до початкової стадії вирішення спору. [11]

У Домовленості також враховано, що країни мають різні рівні економічного розвитку, тому для країн, що розвиваються, передбачені спеціальні правила. Зокрема, у пункті 1 статті 24 Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів зазначено, що у спорах за участі таких держав їм повинна приділятися особлива увага [11]. Крім того, п. 10 ст. 12 Домовленості дозволяє продовжувати строки розгляду справ, якщо однією зі сторін є країна, що розвивається [19, с. 23].

І останнім принципом - принцип добросовісності означає, що держави повинні діяти чесно і сумлінно під час вирішення спорів у Світова організація торгівлі. У п. 10 статті 3 Домовленості зазначено, що держави мають намагатися знайти взаємне рішення і не затягувати процес [11]. Також у п. 7 статті 3 Домовленості передбачено, що держава повинна відповідально оцінювати, чи варто починати спір [18, с. 53]. Це допомагає уникати безпідставних або штучних спорів.

Отже, система врегулювання спорів Світова організація торгівлі є складним інституційним механізмом, що функціонує на основі сукупності взаємопов'язаних принципів, закріплених у Домовленість про правила і процедури врегулювання спорів. Вони забезпечують ефективність, передбачуваність і стабільність міжнародної торговельної системи.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що ключовими принципами системи є: забезпечення стабільності та передбачуваності торговельних відносин, пріоритет мирного врегулювання спорів через консультації, заборона односторонніх заходів, обов'язковість рішень та

контроль за їх виконанням, рівність держав-членів із врахуванням інтересів країн, що розвиваються, а також принцип добросовісності поведінки сторін.

РОЗДІЛ 2

Процедурні аспекти розгляду спорів у рамках СОТ

2.1. Компетенція та функції Органу врегулювання спорів

Орган врегулювання спорів (ОВС) є ключовим елементом системи врегулювання спорів у межах Світової організації торгівлі, що забезпечує ефективне функціонування міжнародного торговельного правопорядку. Правовою основою діяльності ОВС є Домовленість про правила і процедури врегулювання спорів (далі - Домовленість), що є Додатком 2 до Марракеської угоди про заснування СОТ. Відповідно до статті 2 Домовленості, ОВС уповноважений адмініструвати правила та процедури врегулювання спорів між членами СОТ, що надає йому центральне місце у забезпеченні дотримання норм міжнародного торговельного права. Також згідно зі статтю 2 Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів, ОВС має особливий правовий статус, бо формально він не є окремим органом у структурі СОТ, а функціонує у форматі засідань Генеральної ради для здійснення процедур врегулювання спорів. [11] Слід зазначити, що Генеральна рада СОТ виконує функції та цілі, зазначені в Домовленості, через Орган врегулювання спорів. [20]

До складу Органу врегулювання спорів входять представники (вищі посадові особи) усіх держав-членів Світової організації торгівлі, оскільки він формується на базі Генеральної ради СОТ, яка виконує відповідні функції у спеціальному режимі. Це прямо впливає з пункту 2 статті 4 Марракеської угоди про заснування СОТ, відповідно до якої Генеральна рада діє як Орган врегулювання спорів у рамках процедур Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів. [21] Засідання проводяться якнайменше один раз на місяць. [22, с. 8]

Варто звернути увагу, що згідно з п. 1 ст. 1 Домовленості, ОВС може врегулювати спори, що виникли внаслідок порушення положень угод, що

зазначені в Додатку 1 Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів. [21]

До основних повноважень ОВС належить створення спеціальних груп експертів (панелей) для розгляду конкретних спорів. Відповідно до пункту 1 статті 6 Домовленості, панель створюється за запитом сторони спору, якщо тільки всі члени ОВС не погодяться її не створювати, що означає застосування принципу негативного консенсусу. Тобто держава, яка заперечує проти створення панелі, не може самостійно заблокувати початок процедури розгляду спору. [11]

Слід зазначити, що в межах розгляду спорів ОВС утворює групи експертів для кожної суперечки окремо (*ad hoc*). Натомість постійно діючий Апеляційний орган, за зверненням сторони спору, здійснює перегляд виключно правових аспектів звіту групи експертів, зокрема правильності застосування та тлумачення норм права, здійсненого панеллю. [22, с. 9]

Крім того, ОВС бере участь у формуванні складу панелей у випадках, коли сторони не досягають згоди щодо кандидатур експертів. Такий механізм передбачений пунктом 7 статті 8 Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів, яка встановлює процедури добору членів панелі, у тому числі із залученням Генерального директора СОТ у разі необхідності. [11]

Доцільно також зауважити, що групи експертів та Апеляційний орган утримуються за рахунок коштів із бюджету СОТ. Проте кожна зі сторін спору (член СОТ, що подає скаргу, та член СОТ, чиї діяння оскаржуються) самостійно фінансує власні затрати, зокрема витрати на юридичний супровід і відрядження до Женеви тощо. [22, с. 9]

Важливою складовою компетенції ОВС є прийняття доповідей панелей та Апеляційного органу. Згідно з пунктом 4 статті 16 Домовленості, доповідь панелі підлягає прийняттю Органом врегулювання спорів протягом 60 днів з дати її поширення серед членів СОТ, якщо одна зі сторін спору не повідомить про намір подати апеляцію або якщо ОВС не ухвалить консенсусного рішення про її неприйняття. У разі подання апеляції розгляд питання про прийняття

доповіді відкладається до завершення апеляційного провадження. Такий самий підхід закріплений і щодо апеляційних рішень. Так, відповідно до пункту 14 статті 17 Домовленості, доповідь Апеляційного органу підлягає прийняттю Органом врегулювання спорів та безумовному виконанню сторонами спору, якщо тільки ОВС не ухвалить консенсусного рішення про її неприйняття протягом 30 днів з моменту її розповсюдження серед членів СОТ. Така процедура також не обмежує право держав-членів висловлювати свої позиції щодо змісту доповіді. [11]

Окремою важливою функцією ОВС є контроль за виконанням прийнятих рішень і рекомендацій. Відповідно до пункту 3 статті 21 Домовленості, на засіданні ОВС, що проводиться протягом 30 днів після ухвалення доповіді панелі або Апеляційного органу, відповідна держава зобов'язана повідомити про свої наміри щодо імплементації рішень і рекомендацій. У разі неможливості їх негайного виконання, державі надається «розумний строк» для імплементації, який визначається або рішенням ОВС, або за взаємною згодою сторін, а за її відсутності — шляхом обов'язкового арбітражу, при цьому орієнтовно такий строк не повинен перевищувати 15 місяців з дати ухвалення відповідного рішення. Відповідно до пункту 2 статті 22 Домовленості, у разі невиконання державою-респондентом рекомендацій і рішень у межах «розумного строку», визначеного в попередньо згаданому пункту 3 статті 21 Домовленості, така держава зобов'язана за запитом сторони спору вступити в переговори щодо визначення взаємоприйнятної компенсації. Якщо протягом 20 днів після закінчення цього строку домовленості щодо компенсації не досягнуто, сторона, яка ініціювала спір, має право звернутися до Органу врегулювання спорів із вимогою надати дозвіл на призупинення застосування поступок або інших зобов'язань. Відповідно до пункту 6 статті 22 Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів, ОВС зобов'язаний надати такий дозвіл протягом 30 днів після спливу «розумного строку», якщо тільки не буде досягнуто консенсусу про відмову, при цьому у

разі заперечень щодо рівня призупинення або дотримання принципів його визначення спір передається на арбітраж. [11]

Вагоме значення у функціонуванні механізму врегулювання спорів також мають Секретаріат СОТ, Генеральний директор та працівники профільних структурних підрозділів організації. Генеральний директор може сприяти врегулюванню спору через використання альтернативних способів вирішення, зокрема через добрі послуги, посередництво, примирення або арбітраж, а також бере участь у визначенні складу групи експертів у випадках, коли сторони не змогли досягти згоди з цього питання. Водночас представники відповідних департаментів, що здійснюють контроль за виконанням окремих угод СОТ, надають експертну та організаційну підтримку як Апеляційному органу, так і панелям. Так, у ситуаціях, коли спір стосується, наприклад, Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, до роботи групи експертів можуть залучатися спеціалісти відповідного департаменту разом із представниками юридичного підрозділу. Окрім цього, Апеляційний орган має власний Секретаріат, який забезпечує організацію його діяльності та належний супровід процедур. З огляду на те, що окремі угоди СОТ мають високий рівень технічної складності, панелі нерідко потребують залучення фахівців з вузькоспеціалізованих питань для повноцінного аналізу спору та підготовки обґрунтованих висновків. У межах механізму врегулювання спорів передбачена можливість звернення панелі із запитом про надання такої експертної допомоги. [22, с. 9]

Таким чином, Орган врегулювання спорів є головним елементом механізму забезпечення дотримання норм Світової організації торгівлі, який поєднує у собі адміністративні, процедурні та контрольні функції. Його правовий статус, закріплений у Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів, визначає особливу роль ОВС як органу, що не здійснює безпосереднього розгляду спорів по суті, але забезпечує функціонування всієї системи врегулювання спорів.

Компетенція ОВС охоплює ключові етапи процесу врегулювання спорів, зокрема створення панелей, участь у формуванні їх складу, прийняття доповідей панелей та Апеляційного органу, а також контроль за виконанням прийнятих рішень. Важливим елементом його діяльності є застосування принципу негативного консенсусу, що гарантує ефективність та обов'язковість процедур, унеможливаючи їх блокування окремими державами.

Окрім цього, ОВС забезпечує реалізацію механізму імплементації рішень, включаючи надання «розумного строку» для їх виконання, контроль за дотриманням зобов'язань, а також застосування компенсаційних механізмів і заходів у відповідь у разі їх невиконання. Водночас ефективність функціонування ОВС забезпечується взаємодією з іншими елементами системи, зокрема панелями, Апеляційним органом, Секретаріатом СОТ та Генеральним директором.

2.2. Етапи процедури врегулювання спорів у межах СОТ

Процедура врегулювання спорів у межах Світової організації торгівлі (СОТ) становить один із ключових елементів сучасної системи міжнародного економічного права, забезпечуючи ефективне функціонування багатосторонньої торговельної системи. Її нормативною основою є Домовленість про правила і процедури врегулювання спорів (далі – Домовленість або DSU), яка встановлює уніфікований механізм розгляду спорів між державами-членами. Особливістю цього механізму є поєднання дипломатичних (переговорних) та квазісудових інструментів, що дозволяє досягати балансу між гнучкістю та юридичною визначеністю.

Етапність процедури врегулювання спорів у межах СОТ є чітко регламентованою та логічно структурованою. Вона забезпечує послідовний перехід від спроб мирного врегулювання конфлікту до застосування обов'язкових рішень із можливістю їх примусового виконання. Загалом можна виокремити низку основних стадій, кожна з яких має самостійне юридичне значення. Логічну послідовність і взаємозв'язок основних стадій процедури

врегулювання спорів у межах СОТ ілюстровано на рис. 1. Тож розгляньмо кожен етап окремо.

Першим етапом процедури є консультації між сторонами спору. Відповідно до статті 4 Домовленості, держава-член, яка вважає, що інша держава порушила її права за угодами СОТ, має право звернутися із запитом про проведення консультацій. Цей етап є обов'язковим і спрямований на досягнення взаємоприйняттого рішення без залучення формальних механізмів розгляду спору. Консультації повинні розпочатися протягом 30 днів з моменту отримання запиту, а їх загальна тривалість зазвичай не перевищує 60 днів. У цей період сторони мають можливість обмінятися інформацією, уточнити фактичні обставини справи та спробувати врегулювати конфлікт шляхом переговорів. Значення цього етапу полягає у зменшенні навантаження на систему врегулювання спорів та сприянні збереженню партнерських відносин між державами.[11]

Запит на проведення консультацій подається лише в письмовій формі та має містити опис оскаржуваних заходів, виклад фактичних обставин порушення, а також правове обґрунтування скарги із зазначенням норм і принципів СОТ, яких було порушено. Домовленість визначає і строки проведення консультацій: якщо протягом 60 днів із моменту подання запиту (або 20 днів у справах щодо швидкопсувних товарів) спір не врегульовано, держава-позивач отримує право ініціювати створення групи експертів. Консультації здійснюються на конфіденційній основі та мають індивідуальний характер, адже сторони самостійно визначають формат і спосіб їх проведення. Їх результативність значною мірою залежить від готовності сторін досягти компромісу. У деяких випадках консультації можуть бути формальними й тривати лічені хвилини, якщо сторони не зацікавлені в предметному діалозі. Водночас понад 150 спорів було врегульовано саме на цьому етапі без створення групи експертів, що свідчить: близько третини спорів у межах СОТ вирішуються швидко та без додаткових витрат. [22, с. 12]

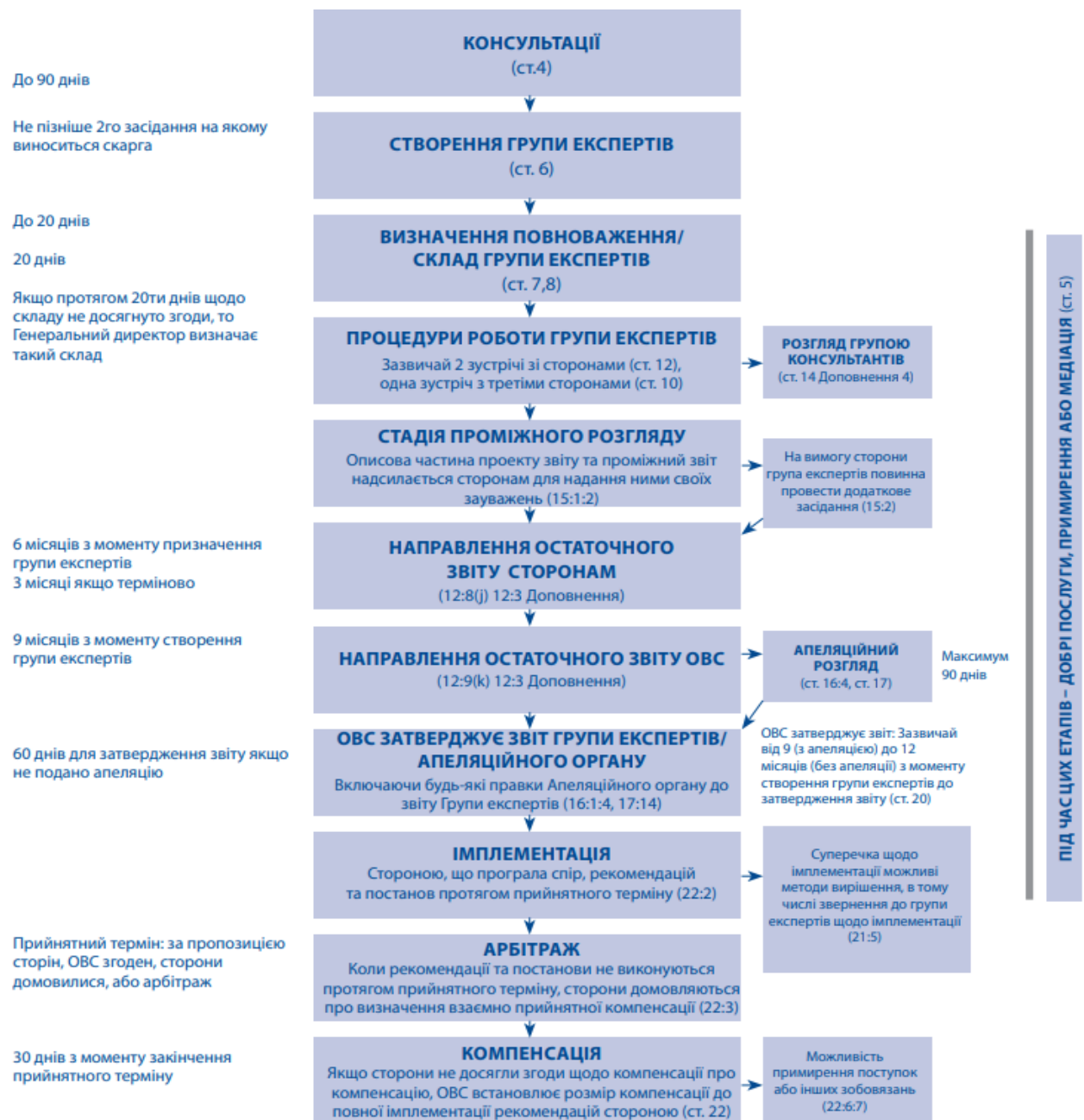

рис. 1

Джерело: Посібник щодо механізму врегулювання суперечок у рамках COT [22]

Прикладом вирішення спору в межах консультацій є Справа DS411 (“Armenia — Measures Affecting the Importation and Internal Sale of Cigarettes and Alcoholic Beverages”). У травні 2010 року Україна звернулася до Вірменії з запитом про проведення консультацій у межах Світової організації торгівлі, вважаючи, що застосовані Вірменією заходи щодо імпорту та внутрішнього продажу сигарет і алкогольних напоїв порушують положення ГАТТ 1994. Зокрема, Україна стверджувала, що акцизна політика та система маркування створювали менш сприятливі умови для імпортованої продукції порівняно з

національними товарами, що могло суперечити принципу національного режиму, закріпленому у статті III ГАТТ 1994. У межах консультаційного етапу сторони провели переговори з метою врегулювання спору дипломатичним шляхом та узгодження позицій щодо спірних торговельних заходів. Після проведення консультацій подальший розгляд справи — зокрема створення групи експертів — не здійснювався. У 2011 році Україна повідомила про припинення розгляду спору. Таким чином, справа була врегульована без переходу до стадії розгляду по суті. [23] Цей випадок демонструє ефективність консультаційного етапу в системі СОТ, оскільки він дозволяє державам досягти компромісу на ранній стадії, уникнувши тривалого та ресурсозатратного арбітражного процесу.

Наступний етап врегулювання спорів пов'язаний із формуванням панелі (групи експертів). На рис. 2 подано схему, яка відображає основні етапи процедури вирішення спору під час його розгляду панеллю.

рис. 2

Джерело: Посібник щодо механізму врегулювання суперечок у рамках СОТ [22]

Етап розгляду спору групою експертів починається з подання запиту про її створення. Такий документ готується державою—членом СОТ, яка ініціює процедуру після консультацій, і має ключове значення, бо він окреслює предмет спору та визначає межі повноважень групи експертів. Як наслідок, до розгляду включаються лише ті заходи, які прямо зазначені в запиті, а також лише ті положення угод СОТ, на які посилається заявник. Неточності або

упущення у цьому запиті не можуть бути виправлені в ході вже відкритого провадження: якщо виникає потреба розглянути інші заходи чи норми, необхідно ініціювати новий спір. Формування групи експертів здійснюється Органом з врегулювання спорів виключно на підставі письмового звернення сторони-позивача. При цьому держава, щодо якої подано скаргу, не має можливості заблокувати створення такої групи. [22, с. 13]

Стосовно формування складу групи експертів, то згідно зі статтями 7 і 8 DSU, сторони спору мають можливість погодити кандидатури експертів, які повинні бути незалежними та мати відповідну кваліфікацію. У разі якщо протягом 20 днів сторони не досягають згоди щодо складу панелі, призначення здійснюється Генеральним директором СОТ. Одночасно визначаються повноваження панелі, які зазвичай є стандартними та передбачають аналіз відповідності оскаржуваних заходів положенням угод СОТ. [11]

Група експертів зазвичай формується у складі трьох осіб, які мають високий рівень професійної підготовки та практичний досвід, необхідний для розгляду спору у відповідній сфері. Орієнтовний список кандидатів, що можуть входити до складу панелі, міститься в Секретаріаті СОТ, який також пропонує відповідні кандидатури сторонам спору. [22, с. 13]

Згідно з ст. 11 DSU, якщо сторони не погодять інше, група експертів розглядає справу відповідно до положень угод СОТ, на які посилаються учасники, та формує висновки, що допомагають Органу з врегулювання спорів ухвалювати рекомендації або рішення. Водночас панель сприяє досягненню взаємоприйняттого врегулювання між сторонами. [11]

Звіт групи експертів зазвичай подається протягом шести місяців після узгодження її складу та повноважень, а у термінових справах, наприклад щодо швидкопсувних товарів, — протягом трьох місяців. У разі неможливості дотримання строків панель повідомляє ОВС про причини затримки та орієнтовний час завершення роботи. У складних спорах цей процес може тривати понад дев'ять місяців. [22, с. 14]

Відповідно до ст. 12 Домовленості, після формування групи експертів розробляються її робочі процедури та календарний план роботи. У робочих процедурах врегульовуються питання конфіденційності, подання доказів і попередніх зауважень сторін. Розклад визначає строки ключових етапів розгляду спору, зокрема подання письмових позицій, проведення консультацій і підготовки остаточного звіту. Орієнтовний графік таких процедур міститься в Додатку 3 Домовленості. [11] Діяльність групи експертів здійснюється трьома офіційними мовами СОТ — англійською, французькою та іспанською, тому всі документи та заяви подаються однією з цих мов. Водночас на практиці найпоширенішою мовою у процедурі врегулювання спорів є англійська. [22, с. 14]

Слід зазначити, що згідно з ст. 10 Домовленості, держави—члени СОТ можуть залучатися до спору як треті сторони та мають право отримувати перші письмові позиції сторін, а також брати участь у першому засіданні групи експертів.[11] Якщо держава—член СОТ має намір надалі брати участь у розгляді спору, вона може подати свою позицію у письмовій формі та представити її усно під час першого засідання групи експертів. Крім того, треті сторони мають право відповідати на запитання як експертної групи, так і безпосередніх учасників спору. Участь у таких справах як третя сторона також розглядається як важливий практичний досвід застосування механізму врегулювання спорів СОТ. Зокрема, Україна, ставши членом СОТ у травні 2008 року, неодноразово реалізовувала це право, беручи участь як третя сторона у більш ніж десяти спорах. [22, с. 14]

Як приклад участі третіх сторін у процедурі врегулювання спорів СОТ, де Україна брала участь як третя сторона, можна навести справу DS588 — India — Tariff Treatment on Certain Goods in the Information and Communications Technology Sector. У цьому спорі, ініційованому Китайським Тайбеєм щодо тарифного режиму Індії стосовно окремих ІКТ-товарів, до консультаційної стадії та подальшого розгляду долучилася значна кількість держав як треті сторони. Зокрема, Японія, США, Європейський Союз, Канада, Китай, Україна

та інші країни заявили про своє право участі у спорі. [24] Як треті сторони вони отримали доступ до частини письмових матеріалів, поданих сторонами, зареєстрували свої права участі та змогли бути присутніми на першому засіданні групи експертів. Це дозволило їм подати власні позиції щодо правових питань спору, як у письмовій, так і в усній формі, а також відповідати на запитання панелі.

Центральним етапом процедури є розгляд спору групою експертів, який регламентується, зокрема, статтею 12 DSU. Саме на цій стадії здійснюється всебічний аналіз фактичних обставин справи та застосування норм міжнародного торговельного права. Процедура роботи панелі включає подання письмових меморандумів сторонами, проведення усних слухань, участь третіх сторін, а також можливість залучення експертів для надання спеціалізованих висновків. Відповідно до статті 12 DSU, панелі мають діяти гнучко, але при цьому забезпечувати дотримання принципів справедливості, рівності сторін та розумних строків розгляду. Як правило, строк розгляду становить до шести місяців, однак у складних або термінових справах він може варіюватися. [11]

Відповідно до встановленого порядку, першу письмову позицію подає сторона, яка ініціює спір, після чого свою відповідь представляє сторона-відповідач. Надалі треті сторони, що заявили про свій інтерес у справі, подають свої письмові пояснення. Під час першого засідання по суті справи група експертів спочатку пропонує стороні-скаржнику викласти свою позицію, а потім — стороні-відповідачу. Треті сторони беруть участь у спеціально відведеному слуханні в межах цього ж засідання та подають свої міркування у письмовій формі. У ході розгляду панель і сторони можуть ставити запитання одна одній та надавати додаткові пояснення як усно, так і письмово. Після першого засідання сторони подають письмові заперечення, після чого проводиться друге засідання, де обговорюються додаткові питання. Далі група експертів готує та передає сторонам описову частину проекту звіту для коментарів. Після отримання письмових зауважень панель формує проміжний звіт, що містить описову частину, аргументацію та висновки. За потреби

сторони можуть ініціювати додаткове засідання для обговорення цього звіту. Після врахування зауважень готується остаточний звіт, який надсилається сторонам спору, а згодом публікується на сайті СОТ після перекладу офіційними мовами. [22, с. 15]

Наступна стадія зазначена в ст. 15 Домовленості, а саме стадія проміжного розгляду. Після завершення основного розгляду панель готує проект звіту, який надсилається сторонам для ознайомлення. Сторони мають право подати свої зауваження та коментарі, що дозволяє виправити можливі неточності та врахувати додаткові аргументи. У разі необхідності панель може провести додаткові засідання. [11]

Згідно з ст. 12 Домовленості, після врахування зауважень сторін панель готує остаточний звіт, який передається сторонам, а згодом — Органу з вирішення спорів. Загальний строк підготовки остаточного звіту, як правило, не перевищує дев'яти місяців з моменту створення панелі. Звіт містить опис фактичних обставин справи, правову оцінку та рекомендації щодо приведення заходів держави-відповідача у відповідність до норм СОТ. [11]

Справа DS552 United States — Certain Measures on Steel and Aluminium Products є прикладом розгляду спору в межах СОТ через групу експертів. Вона була ініційована низкою держав, зокрема Норвегією, проти США у зв'язку із запровадженням додаткових мит і квот на імпорт сталі та алюмінію на підставі Section 232 Trade Expansion Act. Позивачі стверджували, що ці заходи порушують положення ГАТТ 1994, зокрема щодо тарифних зобов'язань, режиму найбільшого сприяння та заборони кількісних обмежень. Після консультацій було створено панель, яка розглянула справу шляхом письмових подань, усних слухань і участі третіх сторін. Ключовим питанням стало застосування США винятку з міркувань національної безпеки. Панель дійшла висновку, що частина заходів США не відповідає зобов'язанням за ГАТТ 1994, а також зазначила, що посилення на національну безпеку не може застосовуватися без належного обґрунтування існування надзвичайної ситуації у міжнародних відносинах. [25]

Наступним етапом є апеляційний перегляд. Відповідно до Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів, ОВС формує постійний Апеляційний орган, до складу якого входять сім осіб із високим рівнем професійного визнання та підтвердженою компетентністю у сфері права, міжнародної торгівлі та охоплених угод СОТ. Розгляд конкретної справи здійснюється колегією з трьох членів. Кожен член призначається строком на чотири роки з можливістю одноразового повторного призначення. Водночас вони мають бути незалежними, не пов'язаними з урядами та не брати участі у справах, де можливий конфлікт інтересів. Слід додати, що право на подання апеляції мають виключно сторони спору, тоді як треті сторони не можуть ініціювати апеляційне провадження. Разом із тим ті з них, які заявили про свій істотний інтерес, можуть подавати письмові пояснення до Апеляційного органу та брати участь у слуханнях. [22, с. 15] Згідно з статтями 16–17 DSU. Будь-яка зі сторін спору має право оскаржити рішення панелі до Апеляційного органу. Апеляція обмежується питаннями права та юридичного тлумачення, що відрізняє цей етап від первинного розгляду. Апеляційний орган розглядає справу, як правило, протягом 90 днів і може підтвердити, змінити або скасувати висновки панелі. Наявність апеляційної інстанції підвищує рівень правової визначеності та забезпечує однакове застосування норм СОТ. [11]

У разі встановлення групою експертів або Апеляційним органом невідповідності певного заходу положенням охоплених угод СОТ, вони рекомендують державі-члену привести такий захід у відповідність до відповідних норм, а також можуть запропонувати можливі способи виконання цих рекомендацій. Водночас держава має певну свободу у виборі засобів імплементації, зокрема може скасувати спірний захід або внести до нього необхідні зміни для усунення порушення. В окремих випадках угоди СОТ передбачають більш конкретні вимоги щодо змісту рекомендацій: наприклад, відповідно до Угоди про субсидії та компенсаційні заходи, якщо встановлено, що субсидія спричиняє несприятливі наслідки для інтересів іншої держави-

члена, така держава зобов'язана або усунути ці наслідки, або припинити надання чи підтримку відповідної субсидії. [22, с. 16]

Прикладом вирішення спорів через процедуру панелі та апеляції є справа DS33 — United States — Measures Affecting Imports of Woven Wool Shirts and Blouses from India. Спир було ініційовано Індією 30 грудня 1994 року у зв'язку із застосуванням США тимчасових захисних заходів у вигляді квот на імпорт вовняних сорочок і блуз з Індії. Індія стверджувала, що такі заходи суперечать положенням Угоди про текстиль і одяг (АТС), зокрема статтям 2, 6 і 8, які регулюють застосування перехідних захисних заходів. Після безрезультатних консультацій було створено групу експертів (панель), до участі в якій також долучилися треті сторони, зокрема Канада, ЄС, Норвегія, Пакистан і Туреччина. Панель провела повний розгляд справи та у своєму звіті (1997 р.) дійшла висновку, що США порушили вимоги АТС, оскільки не довели наявності серйозної шкоди чи загрози такої шкоди національній промисловості, а також не провели належного аналізу відповідних економічних показників. США оскаржили окремі правові висновки, і справа була передана до Апеляційного органу. У квітні 1997 року Апеляційний орган загалом підтримав висновки панелі та підтвердив порушення з боку США. Зокрема, він уточнив питання розподілу тягаря доказування, зазначивши, що саме сторона, яка висуває твердження, повинна його довести. Звіти панелі та Апеляційного органу були офіційно затвержені ОВС у травні 1997 року. Водночас ще до завершення розгляду США скасували спірний захід (у листопаді 1996 року), тому питання імплементації рішень фактично не виникало. [26]

Після завершення апеляційного розгляду звіт підлягає затвердженню Органом з вирішення спорів. Відповідно до DSU, звіт вважається прийнятим, якщо не буде відхилений консенсусом усіх членів СОТ. Затвердження звіту є ключовим моментом, оскільки саме з цього часу рішення стає юридично обов'язковим для виконання стороною-відповідачем. [22, с. 16]

Наступною стадією є імплементація рішення. Згідно зі статтею 21 DSU, держава, щодо якої винесено рішення, зобов'язана виконати рекомендації та привести свої заходи у відповідність до угод СОТ. Якщо негайне виконання є неможливим, сторонам надається «розумний строк» для імплементації, який може бути визначений за домовленістю сторін або шляхом арбітражу. Контроль за виконанням рішення здійснюється Органом з вирішення спорів. [11]

Також слід додати, що якщо держава, яка програтала спір у межах СОТ, не виконує рекомендації у встановлений строк або виконує їх неналежним чином, держава-переможець може вдатися до тимчасових заходів впливу. Спочатку сторони намагаються домовитися про компенсацію, яка має бути еквівалентною завданій шкоді (наприклад, через зниження мит чи інші торговельні поступки). Якщо згоди не досягнуто, держава-позивач може отримати дозвіл від ОВС на призупинення своїх зобов'язань щодо порушника (тобто застосувати торговельні обмеження у відповідь). Рівень такої «відповіді» визначається як співмірний шкоді та, у разі спору, встановлюється арбітром. Ці заходи діють доти, доки держава-порушник не приведе свої заходи у відповідність до норм СОТ. [22, с. 16]

Прикладом у цьому випадку послужить справа DS27 — European Communities — Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas. Суперечка виникла через режим Європейських Спільнот (ЄС) щодо імпорту бананів, який передбачав преференційні умови для країн Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону, тоді як постачальники з Латинської Америки стикалися з більш жорсткими квотами та ліцензійними обмеженнями. Кілька держав, зокрема США та країни Латинської Америки, оскаржили цей режим, вважаючи його таким, що порушує принципи недискримінації та інші норми ГАТТ і угод СОТ. Після створення панелі у 1996 році та подальшого розгляду справи, у 1997 році було встановлено, що режим ЄС щодо бананів є несумісним із зобов'язаннями в межах СОТ. Апеляційний орган підтвердив ці висновки, і рішення було затверджено Органом з

врегулювання спорів. Однак ЄС не одразу повністю виконав рекомендації, що призвело до подальших процедур виконання, арбітражу щодо рівня компенсації та дозволу на застосування контрзаходів з боку США та інших країн. У результаті справа тривалий час залишалася прикладом часткового невиконання рішень СОТ і застосування механізму санкцій, доки сторони не досягли остаточного врегулювання у 2000-х роках. [27]

Окремої уваги заслуговує можливість використання альтернативних способів врегулювання спорів, таких як добрі послуги, посередництво та примирення. Вони можуть застосовуватися на будь-якому етапі процедури та сприяють досягненню компромісу між сторонами без необхідності проходження всіх формальних стадій. Однак на практиці ці механізми застосовуються досить рідко.

Прикладом використання посередництва є справа DS21 — European Communities — Restrictions on Imports of Canned Tuna and Sardines, яка стосувалася імпортного режиму Європейських Спільнот щодо консервованого тунця та сардин, який передбачав надання преференцій країнам Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону (країнам АСР). Таїланд і Філіппіни, як основні експортери відповідної продукції, оскаржили ці заходи, стверджуючи, що вони створюють дискримінаційні умови доступу на ринок ЄС і суперечать принципу недискримінації в рамках правил СОТ. Загалом вона не дійшла до стадії повноцінного розгляду групою експертів. Сторони врегулювали спір на етапі консультацій за допомогою дипломатичних механізмів, зокрема добрих послуг і посередництва. У результаті було досягнуто взаємоприйняттого рішення без ухвалення формального звіту панелі. [28]

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можемо дійти до висновку, що процедура врегулювання спорів у межах СОТ є комплексним, багаторівневим і юридично збалансованим механізмом, який поєднує дипломатичні та квазісудові інструменти вирішення міжнародних торговельних конфліктів. Її основною метою є забезпечення дотримання державами-членами своїх

зобов'язань за угодами СОТ, відновлення порушеного балансу прав та обов'язків, а також підтримання стабільності багатосторонньої торговельної системи.

Аналіз етапів процедури свідчить, що система СОТ побудована на принципі поступовості: від консультацій як інструменту мирного врегулювання до розгляду спору групою експертів і Апеляційним органом та, у разі необхідності, застосування механізмів імплементації рішень і санкцій. Така структура забезпечує як можливість досягнення компромісу на ранніх стадіях, так і юридичну визначеність остаточних рішень.

2.3. Особливості функціонування Апеляційного органу СОТ та її наслідки

Апеляційний орган Світової організації торгівлі (СОТ) є ключовим елементом механізму врегулювання спорів, створеного відповідно до Домовленості про правила та процедури врегулювання спорів (далі – DSU або Домовленість). Його основною функцією є перегляд правових висновків та тлумачень, здійснених групами експертів у межах спорів між державами-членами СОТ. Апеляційний орган був заснований у 1995 році та складався із семи членів, які призначалися Органом врегулювання спорів на чотирирічний термін із можливістю повторного призначення. [39]

Слід зазначити, що відповідно до пункту 2 статті 3 Домовленості про правила та процедури врегулювання спорів (DSU), система врегулювання спорів СОТ є «центральним елементом у забезпеченні стабільності та передбачуваності багатосторонньої торговельної системи». Важливу роль у реалізації цього завдання відіграє Апеляційний орган СОТ, створений, згідно з статтею 17 DSU, як постійний орган апеляційного перегляду рішень груп експертів. Його діяльність сприяла формуванню послідовної практики тлумачення угод СОТ, забезпеченню однакового застосування норм міжнародного торговельного права та підвищенню рівня правової визначеності у міжнародній торгівлі. [11]

Однак із часом у функціонуванні механізму врегулювання спорів почали виникати суттєві проблеми. Насамперед критика стосувалася діяльності Апеляційного органу СОТ, який, на думку окремих держав, зокрема США, виходив за межі своїх повноважень та фактично створював нові норми права шляхом надмірно широкого тлумачення положень угод СОТ. Сполучені Штати неодноразово заявляли про те, що Апеляційний орган порушує встановлені строки розгляду справ, використовує попередні рішення як прецеденти та здійснює так зване «судове нормотворення». [34]

У звіті Office of the United States Trade Representative «Report on the Appellate Body of the World Trade Organization» чітко сформульовано критичну позицію Сполучених Штатів щодо діяльності Апеляційного органу СОТ. Уряд США виходить із того, що протягом більш ніж двох десятиліть Апеляційний орган не діяв у межах правил, погоджених членами СОТ, а натомість неодноразово відходив від тексту домовленостей, змінюючи баланс прав та обов'язків держав-членів. [40]

Окремий блок критики США стосується процесуальних порушень, насамперед недодержання Апеляційним органом обов'язкового 90-денного строку для підготовки доповіді, передбаченого п. 5 ст. 17 DSU. У звіті зазначається, що процедура апеляції за своєю природою має бути оперативною, однак Апеляційний орган систематично виходив за межі встановленого строку, не забезпечуючи своєчасного завершення спорів. США наголошують, що це не просто технічний недолік, а порушення механізму, який має гарантувати швидке врегулювання спорів та ефективність всієї системи СОТ. Звідси випливає висновок USTR про те, що недотримання строків безпосередньо послаблює здатність СОТ забезпечувати передбачуваність і дієвість міжнародної торговельної системи. [40, с. 28]

У звіті критикується підхід Апеляційного органу до власних висновків як до фактично обов'язкового прецеденту. USTR зазначає, що в тексті угод СОТ немає правила, яке зобов'язувало б панелі автоматично дотримуватися попередніх доповідей Апеляційного органу як обов'язковий прецедент, якщо

лише немає так званих переконливих причин. На думку США, саме така конструкція суперечить домовленій моделі СОТ, адже рішення мають тлумачити наявні норми, а не створювати нові. У звіті наголошується, що посилення на попередні доповіді як на обов'язковий орієнтир звужує простір для держав-членів, робить їх більш залежними від попередніх тлумачень і фактично закріплює помилкові правові підходи. [40, с. 47]

У документі також простежується позиція США щодо перевищення Апеляційним органом меж своєї компетенції у взаємовідносинах з іншими органами СОТ. USTR наголошує, що Апеляційний орган не повинен був втручатися у сферу повноважень Генеральної ради, Міністерської конференції або Органу врегулювання спорів, однак на практиці він, на думку США, саме це й робив. У звіті зазначено, що такі дії підривали інституційний баланс у системі СОТ, послаблювали роль держав-членів як носіїв установчої волі та створювали ситуацію, за якої судовий орган починає визначати межі власної компетенції ширше, ніж це передбачено текстом угод. Загалом американська сторона розглядає кризу Апеляційного органу не лише як процедурну проблему, а як наслідок тривалого інституційного «перевищення мандата». [40, с. 1-3]

Унаслідок блокування призначення нових членів кількість суддів Апеляційного органу поступово скорочувалася. Термін повноважень останнього члена Апеляційного органу закінчився 30 листопада 2020 року. Відтак Апеляційний орган фактично припинив свою діяльність. На офіційному сайті СОТ прямо зазначено, що орган не здатний здійснювати перегляд апеляцій через наявність вакансій. [39]

Криза Апеляційного органу мала суттєві наслідки для всієї системи врегулювання спорів СОТ. Насамперед було поставлено під сумнів ефективність механізму забезпечення виконання норм міжнародного торговельного права. Відсутність можливості завершення апеляційного перегляду призвела до виникнення практики — ситуацій, коли сторона спору подає апеляцію до нефункціонуючого органу, що фактично блокує набрання

рішенням чинності. У результаті держави отримали можливість уникати виконання рішень груп експертів, використовуючи інституційну кризу Апеляційного органу. Це негативно вплинуло на авторитет СОТ як універсальної міжнародної організації у сфері торгівлі та поставило під загрозу принцип обов'язковості рішень у межах системи врегулювання спорів.

У виступі заступниці гендиректора СОТ Дж. Еллард сказано: “Члени, які програли на початковому етапі панелі, можуть подати апеляцію в анулювання непрацюючого Апеляційного органу, що призведе до відсутності кінця.” Тобто СОТ прямо пов'язує нефункціонування Апеляційного органу з відсутністю остаточності рішення. [41]

Ще одним наслідком кризи Апеляційного органу СОТ стало посилення тенденцій до регіоналізації міжнародної торгівлі. У офіційних матеріалах СОТ зазначається, що значна кількість спорів (32 справи) була оскаржена до нефункціонуючого Апеляційного органу, що в документах Організації описується як «апеляція у порожнечу», оскільки вона подається до органу, який фактично не здатний здійснювати перегляд рішень. [42] У інших матеріалах СОТ підкреслюється, що така практика фактично призводить до «перетворення рішень панелей на юридично нереалізовані» та супроводжується необхідністю відновлення обов'язковості та ефективності системи врегулювання спорів. [43, с. 9] Також у протоколі засідання DSB СОТ від 2020 року зазначено, що сучасний стан системи «серйозно впливає на всю систему врегулювання спорів СОТ». [44] У сукупності ці процеси сприяли зниженню довіри до багатостороннього механізму СОТ і стимулювали держави активніше використовувати регіональні торговельні угоди та альтернативні механізми вирішення спорів, що створює ризики фрагментації міжнародного торговельного права та послаблення універсального характеру системи СОТ.

З метою часткового подолання кризи у 2020 році Європейський Союз разом із низкою інших держав створили Багатосторонній тимчасовий механізм апеляційного арбітражу (MPIA), заснований на статті 25 DSU. MPIA фактично

став тимчасовою альтернативою Апеляційному органу для держав, які погодились брати участь у цьому механізмі. Однак МРІА не здатний повністю замінити Апеляційний орган СОТ, оскільки має тимчасовий і добровільний характер. Участь у ньому залежить виключно від згоди держав-членів, а тому механізм не забезпечує універсальності апеляційного перегляду. Крім того, ключова проблема — політичні розбіжності між державами щодо реформування системи врегулювання спорів — залишається невирішеною. [37]

Отже, опираючись на вище викладений матеріал, можемо дійти до висновку, що Апеляційний орган СОТ тривалий час відігравав ключову роль у забезпеченні ефективності, передбачуваності та правової визначеності системи врегулювання спорів у межах багатосторонньої торговельної системи. Його діяльність забезпечувала уніфіковане тлумачення норм угод СОТ та сприяла формуванню стабільної практики вирішення міжнародних торговельних спорів.

Водночас поступове загострення інституційних та політико-правових суперечностей між державами-членами СОТ, насамперед щодо меж повноважень Апеляційного органу, дотримання процесуальних строків та характеру його правових висновків, призвело до блокування призначення нових членів і фактичного припинення його функціонування. У результаті система врегулювання спорів втратила повноцінний апеляційний рівень перегляду рішень.

Криза Апеляційного органу спричинила суттєві негативні наслідки для всієї системи СОТ, зокрема зниження рівня обов'язковості та ефективності виконання рішень, виникнення практики апеляцій до нефункціонуючого органу та, як наслідок, відсутності остаточного вирішення спорів. Це підірвало принцип правової визначеності у міжнародній торгівлі та послабило авторитет СОТ як універсальної інституції глобального економічного регулювання.

Крім того, криза стимулювала фрагментацію міжнародної торговельної системи та посилення ролі регіональних і альтернативних механізмів

врегулювання спорів, що створює ризики розбалансування багатосторонньої торговельної архітектури. Запровадження МРІА стало спробою часткового вирішення проблеми, однак цей механізм має обмежений, тимчасовий і добровільний характер, а тому не здатний повністю замінити Апеляційний орган СОТ.

РОЗДІЛ 3

Виконання рішень ОВС та реформування системи врегулювання спорів СОТ

3.1. Виконання рішень ОВС та заходи у відповідь

Виконання рішень Органу врегулювання спорів Світової організації торгівлі (далі — ОВС СОТ) є завершальною стадією механізму вирішення міжнародних торговельних спорів та ключовим елементом забезпечення ефективності всієї системи СОТ. Його правова природа базується на положеннях Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів далі — DSU або Домовленість), зокрема статтями 21–22, які визначають порядок імплементації рекомендацій і рішень, а також застосування заходів у відповідь у разі їх невиконання.

Відповідно до статті 21 DSU, виконання рішень ОВС ґрунтується на принципі негайного та добровільного приведення заходів у відповідність до угод СОТ. Основна мета цього механізму полягає у відновленні правового балансу між членами СОТ та усуненні порушень багатосторонніх торговельних зобов'язань. Згідно з п. 3 ст. 21 Домовленості, після ухвалення рішення панелі або Апеляційного органу держава, яка визнана такою, що порушила зобов'язання, повинна без зволікань повідомити ОВС про наміри щодо виконання рекомендацій. Якщо негайне виконання є неможливим, застосовується концепція розумного строку, яка може визначатися:

- шляхом взаємної згоди сторін спору;
- через арбітраж у межах СОТ. [11]

Відповідно до пункту 6 статті 21 Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів СОТ, Орган врегулювання спорів здійснює постійний нагляд за виконанням прийнятих рекомендацій і рішень. Держава-відповідач зобов'язана регулярно інформувати ОВС про заходи, вжиті для приведення своєї політики у відповідність із нормами СОТ. У разі виникнення розбіжностей щодо наявності або належності заходів, спрямованих на

виконання рішення, відповідно до пункту 5 статті 21 DSU, такий спір підлягає розгляду в межах спеціальної процедури врегулювання спорів, у рамках якої панель оцінює, чи було фактично виконано рішення та чи відповідають вжиті заходи зобов'язанням за угодами СОТ. [11]

У разі невиконання рішення у встановлений строк, відповідно до пункту 2 статті 22 Домовленості, держава-скаржник може звернутися до Органу врегулювання спорів із запитом про надання дозволу на призупинення поступок або інших зобов'язань. Згідно з пунктом 1 статті 22 DSU, такі заходи мають тимчасовий характер і не є пріоритетною альтернативою виконанню рішень, що свідчить про їх допоміжну, а не каральну природу. [11] Важливою гарантією є принцип еквівалентності, відповідно до якого обсяг заходів у відповідь має відповідати рівню знецінення або анулювання вигод. [29] Цей принцип забезпечує пропорційність і запобігає надмірній ескалації торговельних конфліктів.

Розгляньмо приклади практики застосування заходів у відповідь у спорах СОТ на основі реальних справ.

Першим прикладом є справа US – EU “Large Civil Aircraft (Airbus)” (DS316) щодо субсидування авіабудівної компанії Airbus. Спір стосувався надання державної підтримки виробникам цивільних літаків, яку США вважали такою, що спотворює конкуренцію на світовому ринку. Панель та Апеляційний орган СОТ встановили, що ЄС і окремі його держави-члени надавали Airbus субсидії, несумісні з положеннями Угоди про субсидії та компенсаційні заходи (SCM Agreement). Зокрема, йшлося про так звані “launch aid” — пільгові кредити на розробку нових моделей літаків. Попри прийняті рішення, виконання з боку ЄС залишалося неповним і викликало подальші спори щодо достатності вжитих заходів. У результаті арбітражу, відповідно до п. 6 ст. 22 DSU, США отримали право застосувати заходи у відповідь на суму близько 7,5 млрд доларів США — найбільшу суму санкцій в історії СОТ. США реалізували це право шляхом введення додаткових мит не лише на авіаційну продукцію, але й на широкий спектр товарів, включаючи сільськогосподарську

продукцію та промислові вироби з ЄС. Це підкреслює гнучкість механізму реторсій, який дозволяє впливати на різні сектори економіки держави-порушника. [30]

Наступним прикладом є справа Brazil – “Upland Cotton” (DS267). Спир стосувався субсидій на бавовну є одним. Бразилія оскаржила систему державної підтримки американських виробників бавовни, стверджуючи, що вона спотворює світову торгівлю. Органи СОТ визнали, що США надавали субсидії, несумісні з положеннями Угоди про субсидії та компенсаційні заходи. Після невиконання рішень Бразилія отримала право на застосування заходів у відповідь. Особливістю цієї справи стало те, що Бразилії було дозволено застосувати так звану перехресну реторсію, зокрема у сфері інтелектуальної власності відповідно до Угоди TRIPS. Це означало, що Бразилія могла обмежити права американських компаній у сфері патентів і авторського права. У підсумку сторони досягли домовленості шляхом переговорів, і США погодилися на фінансову компенсацію Бразилії. [31]

У контексті зазначеної справи слід звернути увагу на поняття перехресної реторсії. Перехресна реторсія передбачає можливість призупинення поступок або інших зобов'язань не лише у секторі, в якому було встановлено порушення, але й в інших секторах або в межах інших угод СОТ, якщо застосування заходів у первинному секторі є неефективним або неможливим. [32] Цей механізм має особливе значення для держав із меншою економічною потужністю, оскільки дозволяє посилити вплив на державу-порушника через альтернативні сфери регулювання.

І останнім прикладом практики застосування заходів у відповідь у спорах СОТ є справа Canada – Aircraft Credits and Guarantees (Brazil v. Canada) (DS222). Спир між Бразилією та Канадою стосувався програм фінансової підтримки експорту авіаційної техніки. Бразилія оскаржила канадські програми кредитування експорту літаків, стверджуючи, що вони становлять заборонені субсидії відповідно до Угоди про субсидії та компенсаційні заходи. Органи СОТ встановили, що відповідні заходи Канади порушують міжнародні

зобов'язання, і зобов'язали державу усунути порушення. Однак виконання рішення викликало додаткові суперечки щодо того, чи дійсно Канада привела свої програми у відповідність до вимог СОТ. У цьому контексті було застосовано механізм контролю за виконанням, відповідно до п. 5 ст. 21 DSU, що дозволило оцінити адекватність вжитих заходів. Хоча справа не призвела до масштабних реторсій, вона має значення як приклад активного використання процедур перевірки виконання рішень. [33]

Аналіз практики застосування заходів у відповідь у спорах СОТ свідчить про відносну ефективність механізму виконання рішень, водночас виявляючи його структурні обмеження. Зокрема, справа US – EU “Large Civil Aircraft (Airbus)” (DS316) демонструє, що навіть за наявності чітких рішень ОВС їх виконання може суттєво затягуватися, а повна імплементація — залишатися неповною. У цьому випадку лише застосування масштабних заходів у відповідь, санкціонованих, відповідно до статті 22 Домовленості, стало реальним інструментом впливу на державу-порушника.

Водночас справа Brazil – “Upland Cotton” (DS267) засвідчує гнучкість системи СОТ та її здатність адаптуватися до економічної асиметрії між державами. Застосування перехресної реторсії дозволило Бразилії ефективно впливати на Сполучені Штати, незважаючи на різницю в економічному потенціалі. Більше того, саме загроза застосування таких заходів сприяла досягненню компромісу шляхом переговорів, що свідчить про превентивну функцію механізму заходів у відповідь.

Разом із тим справа Canada – Aircraft Credits and Guarantees (DS222) демонструє інший аспект ефективності системи — важливість процедур контролю за виконанням рішень, відповідно до пункту 5 статті 21 DSU. У цьому випадку ключову роль відіграли не санкції, а інституційний механізм перевірки відповідності вжитих заходів, що забезпечує правову визначеність і дозволяє уникнути передчасного застосування реторсій.

Отже, підсумовуючи вищезазначений матеріал, можемо дійти до висновку, що механізм виконання рішень ОВС СОТ та застосування заходів у

відповідь є комплексною багаторівневою системою, що поєднує добровільне виконання рішень, інституційний контроль за їх імплементацією та можливість санкціонованого економічного впливу у разі невиконання. Його нормативною основою виступають статті 21–22 DSU, які забезпечують баланс між принципом добровільного дотримання міжнародних зобов'язань і необхідністю примусового відновлення порушених торговельних прав.

Практика СОТ свідчить, що ефективність цього механізму є відносною. З одного боку, у справах DS316 (Airbus), DS267 (Upland Cotton) та DS222 (Aircraft Credits and Guarantees) заходи у відповідь, включаючи перехресну реторсію та процедури контролю виконання, стали ключовими інструментами забезпечення дотримання рішень ОВС. З іншого боку, ці кейси демонструють, що виконання рішень часто є тривалим процесом і значною мірою залежить від економічної сили та переговорних можливостей держав.

Отже, механізм виконання рішень СОТ загалом можна охарактеризувати як ефективний у довгостроковій перспективі, однак такий, що не гарантує оперативного усунення порушень і потребує подальшого вдосконалення з метою підвищення швидкості та стабільності імплементації рішень ОВС.

3.2. Реформування системи врегулювання спорів СОТ

Система врегулювання спорів Світової організації торгівлі є одним із ключових механізмів забезпечення стабільності міжнародної торговельної системи. Саме завдяки наявності чіткої процедури вирішення спорів СОТ тривалий час вважалася однією з найбільш ефективних міжнародних організацій у сфері економічного співробітництва. Механізм врегулювання спорів забезпечував контроль за виконанням державами-членами своїх міжнародних зобов'язань та сприяв формуванню єдиної практики застосування норм права СОТ. Водночас сучасні політичні та економічні виклики, а також криза Апеляційного органу СОТ зумовили необхідність реформування всієї системи врегулювання спорів.

Правовою основою функціонування механізму врегулювання спорів СОТ є Домовленість про правила і процедури врегулювання спорів (далі – Домовленість або DSU), яка була прийнята в межах Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів та набула чинності разом із створенням СОТ у 1995 році. Система врегулювання спорів СОТ, як зазначалося в попередньому розділі, включає декілька основних етапів: проведення консультацій між сторонами спору, створення спеціальної групи, розгляд спору Апеляційним органом, ухвалення рішення Органом врегулювання спорів та контроль за його виконанням.

Однак із часом у функціонуванні механізму врегулювання спорів почали виникати суттєві проблеми. Насамперед критика стосувалася діяльності Апеляційного органу СОТ, який, на думку окремих держав, зокрема США, виходив за межі своїх повноважень та фактично створював нові норми права шляхом надмірно широкого тлумачення положень угод СОТ. Сполучені Штати неодноразово заявляли про те, що Апеляційний орган порушує встановлені строки розгляду справ, використовує попередні рішення як прецеденти та здійснює так зване «судове нормотворення». [34]

Однією з головних причин необхідності реформування системи врегулювання спорів є зміна характеру міжнародної торгівлі. Сучасні торговельні відносини охоплюють цифрову економіку, електронну комерцію, державні субсидії, екологічні стандарти, захист інтелектуальної власності та інші сфери, які не були належним чином врегульовані під час створення СОТ. Відсутність адаптації механізму врегулювання спорів до нових економічних реалій значно ускладнює ефективне вирішення спорів між державами.

Крім того, суттєвою проблемою є тривалі строки розгляду справ. Попри те, що DSU передбачає чіткі часові рамки для розгляду спорів, на практиці багато справ розглядаються роками. Так, в офіційній позиції США зазначається, що недотримання Апеляційним органом положень п. 5 ст. 17 DSU щодо 90-денного строку розгляду апеляцій призводить до зниження ефективності механізму врегулювання спорів, підриває довіру до системи СОТ

та створює ризики розширення повноважень Апеляційного органу шляхом формування висновків, які виходять за межі необхідного для вирішення конкретного спору. [35, с. 32]

Зазначені системні проблеми мають безпосередній практичний вимір і для України. Як держава-член СОТ з 2008 року, Україна поступово нарощувала свою участь у механізмі врегулювання спорів, набуваючи досвіду як позивача, відповідача, так і третьої сторони у численних справах. За роки членства країна пройшла шлях від пасивного спостерігача до активного учасника торговельно-правових процедур, що вимагало формування відповідних інституційних компетенцій та накопичення практичного досвіду роботи з процесуальними механізмами СОТ. Показовим кроком у цьому напрямі стало рішення 2016 року, коли держава вперше залучила міжнародну юридичну фірму за кошти державного бюджету для представництва інтересів у трьох справах проти російської федерації в СОТ [45]. Це рішення стало свідченням зрушення у підході до захисту торговельних інтересів, оскільки держава визнала, що участь у складних багатосторонніх процедурах потребує не лише наявності дипломатичних ресурсів, а й спеціалізованої правової експертизи міжнародного рівня. Загалом на державному рівні було усвідомлено, що ефективний захист торговельних інтересів вимагає не лише формальної участі в процедурах, а й належного професійного та ресурсного забезпечення.

Водночас повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, розпочата у 2022 році, поставила перед державою принципово нові виклики як у сфері СОТ, так і в контексті міжнародного арбітражу. За спостереженнями фахівців у сфері міжнародного арбітражу, війна суттєво вплинула на арбітражну практику: виникли питання щодо застосування форс-мажорних застережень та доктрини неможливості виконання зобов'язань у справах, пов'язаних із Україною, а міжнародні арбітражні установи були змушені адаптувати свої процедури до реалій воєнного стану — зокрема, переходити до дистанційних слухань та встановлювати особливий порядок для українських учасників. Паралельно загострилося питання допустимості

надзвичайних державних заходів із погляду міжнародно-правових стандартів: введені Україною обмеження у сфері торгівлі, валютного регулювання та руху капіталів потребують правового обґрунтування в рамках відповідних винятків, передбачених як нормами СОТ, так і двосторонніми інвестиційними договорами. Показово, що ряд іноземних інвесторів вже ініціювали арбітражні провадження проти України у зв'язку із вжитими воєнно-економічними заходами, що ставить перед державою завдання одночасно захищати свої дії як правомірні та забезпечувати безперервну процесуальну участь в умовах триваючого збройного конфлікту [46]. Сукупність цих обставин підкреслює, що реформування системи врегулювання спорів СОТ є для України питанням не лише теоретичним, а й безпосередньо пов'язаним із практичним захистом її торговельних та економічних інтересів в умовах сучасних геополітичних викликів.

У межах сучасного етапу реформування системи врегулювання спорів Світової організації торгівлі ключове значення має рішення, ухвалене на Міністерській конференції MC12 (17 червня 2022 р.), яким члени СОТ визнали наявність системних викликів у функціонуванні механізму врегулювання спорів, зокрема щодо діяльності Апеляційного органу, та погодилися на необхідність проведення комплексних переговорів з метою створення повноцінно функціонуючої системи, доступної для всіх членів організації, із орієнтовним строком до 2024 року. У подальшому, у розвиток цього мандату, було активізовано неформальний переговорний процес щодо реформи, який передбачав обговорення державами-членами можливих моделей удосконалення механізму врегулювання спорів, включно з питаннями апеляційного перегляду та підвищення доступності системи для всіх учасників. У лютому 2024 року в межах цього процесу було поширено консолідований проєкт тексту реформи, який, однак, не набув консенсусного схвалення держав-членів і був оприлюднений виключно з метою забезпечення прозорості переговорів. Подальший імпульс реформі був наданий на Міністерській конференції MC13 (2 березня 2024 р.), де міністри підтвердили

зобов'язання щодо завершення формування ефективної системи врегулювання спорів, відзначили досягнутий прогрес та наголосили на необхідності прискорення переговорного процесу, зокрема щодо питань апеляційного перегляду та доступності механізму. Упродовж 2024 року процес набув більш структурованого характеру через інституціоналізацію переговорів із призначенням фасилітатора та запровадженням регулярних зустрічей на рівні голів делегацій і технічних консультацій, що свідчить про поступовий перехід від неформального обговорення до організованого багаторівневого переговорного механізму. Водночас, незважаючи на інтенсифікацію діалогу та наявність проміжних напрацювань, остаточно узгоджена модель реформованої системи врегулювання спорів СОТ станом на сьогодні відсутня, що підтверджує складність досягнення консенсусу між державами-членами щодо майбутньої архітектури апеляційної інстанції та загальної ефективності механізму вирішення торговельних спорів. [36]

Одним із тимчасових рішень проблеми стало створення Багатостороннього тимчасового механізму апеляційного арбітражу (MPIA), ініційованого Європейським Союзом та низкою інших держав. MPIA функціонує на основі статті 25 DSU та фактично замінює апеляційний перегляд для держав, які погодилися брати участь у цьому механізмі. Станом на сьогодні до MPIA приєдналася значна кількість членів СОТ, включаючи ЄС, Канаду, Китай, Бразилію та інші держави. Попри те, що MPIA дозволяє частково компенсувати відсутність Апеляційного органу, цей механізм має тимчасовий характер та не може повністю замінити офіційну систему врегулювання спорів СОТ. Насамперед це пов'язано з тим, що участь у MPIA є добровільною, а його рішення поширюються лише на держави-учасниці.[37]

Слід зазначити, що в межах реформування системи врегулювання спорів Світової організації торгівлі ключові дискусії активізувалися після проведення Дванадцятої Міністерської конференції СОТ (MC12), яка відбулася у 2022 році. Саме на цьому рівні держави-члени вперше на політичному рівні підтвердили необхідність невідкладного відновлення та модернізації

механізму вирішення спорів, що фактично втратив повноцінну працездатність у зв'язку з блокуванням діяльності Апеляційного органу з 11 грудня 2019 року. У підсумкових рішеннях MC12 було наголошено на важливості досягнення домовленості щодо створення повністю функціональної, ефективної та доступної для всіх членів СОТ системи врегулювання спорів, яка має бути відновлена у найкоротші строки. Це положення стало відправною точкою для подальших технічних та політичних переговорів щодо комплексної реформи Dispute Settlement Understanding (DSU). У подальшому, починаючи з 2022 року та особливо у 2023–2024 роках, було ініційовано неформальний переговорний процес між державами-членами СОТ, у межах якого було подано понад 70 пропозицій щодо реформування системи. Значна частина цих пропозицій спрямована на вдосконалення процедурної ефективності механізму врегулювання спорів. Зокрема, йдеться про:

- спрощення процедур розгляду спорів та зменшення їхньої складності;
- скорочення строків розгляду справ і підвищення процесуальної економії;
- зниження фінансових витрат для сторін спору;
- підвищення прозорості процедур та доступності інформації про хід розгляду справ;
- розширення участі країн, що розвиваються та найменш розвинених країн, шляхом надання їм більш ефективних інструментів захисту своїх інтересів у межах СОТ;
- удосконалення механізмів виконання рішень органу врегулювання спорів;
- а також формування більш чіткого та прогнозованого апеляційного або переглядового механізму.

Окремо під час подальших засідань органів СОТ (зокрема Дискусій у межах Органу врегулювання спорів) наголошувалося на необхідності створення механізмів, які дозволили б забезпечити постійний перегляд ефективності функціонування системи врегулювання спорів, а також запобігати їй майбутнім кризам. [38]

Подальший розвиток реформи був підтверджений на Тринадцятій Міністерській конференції СОТ (МС13), де держави-члени ухвалили Рішення щодо реформи системи врегулювання спорів. У цьому документі було офіційно визнано досягнутий прогрес у переговорах та наголошено на необхідності їх прискорення. Міністри доручили продовжити роботу над невіршеними питаннями, зокрема щодо апеляційного або переглядового механізму та забезпечення доступності системи врегулювання спорів для всіх членів СОТ. Водночас було підкреслено необхідність завершення реформи відповідно до мандату МС12 щодо створення повністю функціональної системи врегулювання спорів, яка має бути ефективною, прозорою та інклюзивною. Загалом МС13 закріпила безперервність реформаторського процесу, підтвердивши, що реформування системи врегулювання спорів СОТ залишається одним із ключових пріоритетів організації та потребує подальшого узгодження позицій держав-членів для досягнення остаточного компромісного рішення. [38]

Отже, підсумовуючи вищезазначений матеріал, можемо дійти до висновку, що система врегулювання спорів Світової організації торгівлі є одним із ключових інституційних механізмів забезпечення стабільності та передбачуваності міжнародної торговельної системи. Завдяки її функціонуванню протягом тривалого часу забезпечувалося ефективно вирішення торговельних конфліктів між державами-членами СОТ, контроль за дотриманням міжнародних зобов'язань та уніфіковане тлумачення норм торговельних угод. Водночас сучасний етап розвитку міжнародної торгівлі засвідчив наявність системних проблем, які суттєво вплинули на ефективність даного механізму.

Найбільш критичною проблемою стала криза Апеляційного органу СОТ, спричинена блокуванням призначення його членів та подальшим фактичним припиненням функціонування апеляційного перегляду. Це призвело до втрати повноцінної двоінстанційної системи вирішення спорів та зниження рівня правової визначеності в межах СОТ. Додатково проблеми системи пов'язані з

перевищенням строків розгляду спорів, складністю процедур, дискусіями щодо меж повноважень органів СОТ та недостатньою адаптацією механізму до сучасних форм міжнародної торгівлі, включаючи цифрову економіку та нові види торговельних обмежень.

У відповідь на ці виклики держави-члени СОТ ініціювали комплексний процес реформування системи врегулювання спорів. Важливим етапом стало ухвалення рішень на Міністерській конференції МС12, якими було підтверджено необхідність відновлення повноцінно функціонуючої, ефективної та доступної для всіх членів організації системи врегулювання спорів. Подальші переговори набули системного характеру та охопили широкий спектр пропозицій, спрямованих на спрощення процедур, скорочення строків розгляду справ, зменшення витрат, підвищення прозорості та забезпечення більшої участі країн, що розвиваються.

Подальший розвиток реформ був підтверджений на МС13, де держави-члени відзначили досягнутий прогрес та наголосили на необхідності прискорення переговорного процесу, зокрема щодо апеляційного механізму та доступності системи врегулювання спорів. Водночас було підтверджено, що остаточна модель реформованої системи наразі не досягнута, що свідчить про складність досягнення консенсусу між учасниками СОТ.

Частковим вирішенням кризи став тимчасовий механізм апеляційного арбітражу (МРІА), який дозволяє окремим державам забезпечувати функціонування апеляційного перегляду на основі статті 25 DSU. Однак цей інструмент має обмежений і добровільний характер, а тому не може повністю замінити офіційну систему СОТ.

У підсумку слід зазначити, що реформування системи врегулювання спорів СОТ є складним і довготривалим процесом, який перебуває на етапі активних переговорів. Його успішна реалізація залежатиме від політичної волі держав-членів та здатності досягти компромісу щодо майбутньої архітектури апеляційного механізму та загальної ефективності системи. Водночас

очевидним є те, що без модернізації DSU неможливо забезпечити належне функціонування сучасної багатосторонньої торговельної системи.

ВИСНОВКИ

Отже, підсумовуючи викладений матеріал, можемо дійти висновку, що Світова організація торгівлі є центральним інституційним елементом сучасної системи міжнародних економічних відносин, який забезпечує нормативно-правове регулювання глобальної торгівлі на основі багатосторонніх узгоджених правил. Її створення в межах Марракеської угоди 1994 року стало логічним завершенням тривалого процесу інституціоналізації світової торговельної системи та трансформації ГАТТ у повноцінну міжнародну організацію з розширеною правосуб'єктністю. Правова природа СОТ визначається її статусом міжнародної міжурядової організації, що функціонує на основі комплексу багатосторонніх угод, які формують єдину систему прав та обов'язків для держав-членів. Інституційна структура СОТ характеризується багаторівневістю та колегіальністю прийняття рішень, де ключову роль відіграють Міністерська конференція, Генеральна рада та допоміжні органи. Особливістю функціонування організації є поєднання нормативної, контрольної та координаційної функцій, а також охоплення питань розвитку, технічної допомоги та взаємодії з іншими міжнародними організаціями. Важливим елементом є принцип консенсусу при прийнятті рішень, який забезпечує рівність держав-членів, однак водночас ускладнює процес реформування організації в умовах зростання кількості учасників та ускладнення глобальних торговельних відносин.

Система джерел правового регулювання врегулювання спорів ґрунтується на поєднанні універсальних процесуальних правил, спеціалізованих норм окремих угод СОТ та базових положень ГАТТ 1994. Ключовим елементом цієї системи виступає Домовленість про правила і процедури врегулювання спорів (DSU), яка встановлює основні стадії вирішення спору — від консультацій до імплементації рішень та можливого застосування заходів у разі їх невиконання. Окремі охоплені угоди СОТ містять спеціальні або додаткові правила, що конкретизують загальні положення DSU та мають пріоритет у разі колізії, що дозволяє поєднати уніфікованість

процедур із урахуванням специфіки різних сфер міжнародної торгівлі. Базове значення для всієї системи мають статті XXII та XXIII ГАТТ 1994, які заклали фундаментальні принципи доступу до механізму врегулювання спорів, включаючи можливість захисту інтересів держав не лише у випадку прямого порушення норм, але й у разі втрати очікуваних торговельних вигод.

Система врегулювання спорів СОТ ґрунтується на чітко сформульованих і взаємопов'язаних принципах, закріплених у DSU. Головним є принцип стабільності та передбачуваності торговельних відносин, який передбачає послідовне тлумачення норм СОТ і формування сталої практики їх застосування. Не менш важливим є принцип мирного врегулювання спорів, що відображає пріоритет консультацій і переговорів як першої стадії вирішення конфлікту. Принцип заборони односторонніх заходів виключає можливість самостійного застосування державами санкцій поза межами механізму СОТ, забезпечуючи централізований характер вирішення спорів. Принцип обов'язковості рішень і контролю за їх виконанням гарантує реальну дієвість системи, тоді як принцип рівності держав-членів забезпечує рівний доступ усіх учасників до механізму незалежно від рівня їх економічного розвитку. Окремо слід виділити принцип добросовісності, який вимагає від держав сумлінної поведінки під час ініціювання та розгляду спорів і сприяє зменшенню кількості безпідставних звернень.

Орган врегулювання спорів є центральним інституційним елементом системи вирішення спорів у межах СОТ. Цей орган не здійснює безпосереднього розгляду спорів по суті, однак виконує вирішальну роль у забезпеченні всього процесу врегулювання: створює панелі, бере участь у формуванні їх складу, приймає звіти панелей та Апеляційного органу, а також здійснює контроль за імплементацією прийнятих рішень. Важливою характеристикою діяльності ОВС є застосування принципу негативного консенсусу, який унеможливорює блокування процедур окремими державами та гарантує функціональну дієздатність системи навіть за наявності суперечливих інтересів між учасниками.

Процедура врегулювання спорів у межах СОТ побудована за принципом поступовості. Початковий етап консультацій спрямований на мирне врегулювання спору без залучення формальних механізмів. У разі недосягнення згоди спір переходить до розгляду групою експертів, яка здійснює всебічний аналіз фактичних обставин і правових норм. Подальший апеляційний перегляд забезпечує додаткову гарантію правильного тлумачення та однакового застосування норм міжнародного торговельного права. Завершальні стадії, пов'язані з імплементацією рішень та контролем за їх виконанням, забезпечують обов'язковість результатів розгляду. У разі невиконання рішень передбачені механізми компенсації та санкцій, що сприяє відновленню порушеного балансу прав і обов'язків сторін. Додатковим інструментом є альтернативні способи вирішення конфліктів — добрі послуги, посередництво та примирення, що дозволяє досягати домовленостей на ранніх стадіях.

Криза Апеляційного органу СОТ стала одним із найбільш суттєвих інституційних викликів для багатосторонньої торговельної системи, оскільки призвела до фактичного паралічу другого рівня врегулювання спорів. Системна критика з боку окремих держав, насамперед США, стосувалася як матеріально-правових аспектів рішень органу, так і процесуальних питань — зокрема недотримання 90-денного строку розгляду апеляцій. Унаслідок блокування призначення нових членів орган втратив дієздатність після закінчення повноважень останніх арбітрів у 2020 році. Наслідком кризи стало суттєве послаблення ефективності системи: виникла практика подання апеляцій до нефункціонуючого органу з метою блокування набрання рішеннями остаточної сили, що підриває принцип обов'язковості судових процедур у межах СОТ та знижує рівень довіри до багатостороннього механізму. Запровадження МРІА засвідчило спробу часткового подолання інституційного вакууму, однак його обмежений і добровільний характер не дозволяє розглядати його як повноцінну заміну Апеляційному органу.

Механізм виконання рішень ОВС СОТ є комплексною системою, що поєднує добровільне виконання рішень, інституційний контроль за їх імплементацією та можливість санкціонованого економічного впливу у разі невиконання. Практика СОТ свідчить про складний і неоднорідний характер цього механізму. Справа DS316 (Airbus) продемонструвала найбільший в історії СОТ обсяг санкцій та значний потенціал економічного впливу механізму заходів у відповідь. Справа DS267 (Upland Cotton) засвідчила ефективність перехресної реторсії як інструменту впливу для держав із меншою економічною потужністю. Натомість справа DS222 (Aircraft Credits and Guarantees) підкреслила значення процедур контролю за виконанням рішень, де основний акцент робився не на санкціях, а на оцінці відповідності вжитих заходів вимогам СОТ. Загалом дієвість механізму значною мірою залежить від політичної волі держав та їх готовності до компромісу, а сама загроза застосування заходів у відповідь нерідко є більш дієвим стимулом, ніж їх фактичне використання.

Реформування системи врегулювання спорів СОТ є необхідною відповіддю на сучасні виклики функціонування багатосторонньої торговельної системи. Ключовим викликом залишається криза Апеляційного органу, доповнена проблемами тривалих строків розгляду, складності процедур та недостатньої адаптації системи до нових форм міжнародної торгівлі. У відповідь держави-члени ініціювали масштабний переговорний процес, який активізувався після рішень MC12 та MC13 і охоплює питання підвищення ефективності та прозорості процедур, скорочення строків розгляду, зниження витрат та забезпечення більшої доступності системи для країн, що розвиваються. Водночас остаточної узгодженої моделі реформованої системи досі не досягнуто, що свідчить про складність формування консенсусу між державами-членами. Частковим тимчасовим вирішенням виступає МРІА, однак його добровільний і обмежений характер не дозволяє повністю замінити офіційну систему СОТ. Без комплексної модернізації DSU забезпечення

належного функціонування сучасної багатосторонньої торговельної системи залишатиметься під загрозою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. What is the WTO? [Electronic resource] // World Trade Organization.
– URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).
2. WTO Director-General: statistics and facts [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/wto_dg_stat_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).
3. History of the WTO [Electronic resource] // World Trade Organization.
– URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/history_e/history_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).
4. What we do [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/what_we_do_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).
5. What we stand for [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/what_stand_for_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).
6. Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, Article VIII [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/marag_e.htm#art8 (дата звернення: 26.05.2026).
7. Coherence [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/coher_e/coher_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).
8. Ukraine and the WTO [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/ukraine_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

9. Trade Policy Review Mechanism [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tprm_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

10. Dispute settlement: Introduction [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/disp_settlement_cbt_e/c4s1p1_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

11. Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes (DSU) [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dsu_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

12. Dispute settlement: Introduction [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/disp_settlement_cbt_e/c4s1p1_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

13. General Agreement on Tariffs and Trade 1947, Article XXII [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.htm#art22 (дата звернення: 26.05.2026).

14. WTO Analytical Index: Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/dsu_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

15. WTO Analytical Index: DSU – Article 23 (Jurisprudence) [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/dsu_art23_jur.pdf (дата звернення: 26.05.2026).

16. WTO Analytical Index: DSU – Article 16 (Jurisprudence) [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL:

https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/dsu_art16_jur.pdf (дата звернення: 26.05.2026).

17. WTO Analytical Index: DSU – Article 17 (Jurisprudence) [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/dsu_art17_jur.pdf (дата звернення: 26.05.2026).

18. WTO Analytical Index: DSU – Article 3 (Jurisprudence) [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/dsu_art3_jur.pdf (дата звернення: 26.05.2026).

19. WTO Analytical Index: DSU – Article 12 (Jurisprudence) [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/dsu_art12_jur.pdf (дата звернення: 26.05.2026).

20. Dispute settlement: The GATT years [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/disp_settlement_cbt_e/c3s1p1_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

21. Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/marag_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

22. Посібник щодо механізму врегулювання суперечок у рамках Світової організації торгівлі [Електронний ресурс] / упоряд. М. Бордалба ; Проект з торговельної політики Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). – Київ, 2016. – 31 с. – URL: https://duikt.edu.ua/uploads/1_302_68183653.pdf (дата звернення: 26.05.2026).

23. World Trade Organization. Armenia — Measures Affecting the Importation and Internal Sale of Cigarettes and Alcoholic Beverages (DS411). URL:

https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds411_e.htm (дата
звернення: 26.05.2026).

24. DS588: India – Tariff Treatment on Certain Goods in the Information and Communications Technology Sector [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds588_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

25. DS552: United States – Certain Measures on Steel and Aluminium Products [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds552_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

26. DS33: United States – Measure Affecting Imports of Woven Wool Shirts and Blouses from India [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds33_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

27. DS27: European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds27_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

28. DS21: United States – Restrictions on Imports of Cotton and Man-made Fibre Underwear [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds21_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

29. Dispute settlement: Surveillance of implementation [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/disp_settlement_cbt_e/c6s10p1_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

30. DS316: European Communities and Certain Member States – Measures Affecting Trade in Large Civil Aircraft [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL:

https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds316_e.htm (дата
звернення: 26.05.2026).

31. DS267: United States – Subsidies on Upland Cotton [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds267_e.htm (дата
звернення: 26.05.2026).

32. The WTO and the Doha Development Agenda [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min05_e/brief_e/brief10_e.htm (дата
звернення: 26.05.2026).

33. S222: Canada – Export Credits and Loan Guarantees for Regional Aircraft [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds222_e.htm (дата
звернення: 26.05.2026).

34. USTR Issues Report on the WTO Appellate Body [Electronic resource] // Office of the United States Trade Representative. – URL: <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2020/february/ustr-issues-report-wto-appellate-body> (дата
звернення: 26.05.2026).

35. Report on the Appellate Body of the World Trade Organization [Electronic resource] // Office of the United States Trade Representative. – Washington, 2020. – URL: https://ustr.gov/sites/default/files/Report_on_the_Appellate_Body_of_the_World_Trade_Organization.pdf (дата
звернення: 26.05.2026).

36. Dispute Settlement Recommendations and Rulings [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dsr_e.htm (дата
звернення: 26.05.2026).

37. Alternative Means of Dispute Settlement [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL:

https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/altds_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

38. WTO Reform: Dispute settlement [Electronic resource] // World Trade Organization, 13th Ministerial Conference. – URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc13_e/briefing_notes_e/reform_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

39. Appellate Body [Electronic resource] // World Trade Organization. – URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/appellate_body_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

40. Report on the Appellate Body of the World Trade Organization [Electronic resource] // Office of the United States Trade Representative. – Washington, 2020. – URL: https://ustr.gov/sites/default/files/Report_on_the_Appellate_Body_of_the_World_Trade_Organization.pdf (дата звернення: 26.05.2026).

41. Dispute Settlement Reform [Electronic resource] // World Trade Organization. – 2023. – URL: https://www.wto.org/english/news_e/news23_e/ddgae_08sep23_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

42. WTO news on dispute settlement [Electronic resource] // World Trade Organization. – 2025. – URL: https://www.wto.org/english/news_e/news25_e/ddgae_11mar25_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

43. WTO Accessions: News [Electronic resource] // World Trade Organization. – 2022. – URL: https://www.wto.org/english/news_e/news22_e/acc_26sep22_e.pdf (дата звернення: 26.05.2026).

44. Dispute Settlement Body: Meeting of 26 October 2020 [Electronic resource] // World Trade Organization. – 2020. – URL: https://www.wto.org/english/news_e/news20_e/dsb_26oct20_e.htm (дата звернення: 26.05.2026).

45. Омельченко О. Україна в СОТ: огляд спорів. Юрист&Закон. 2017.
URL: <https://attorneys.ua/publication/ukrayina-v-sot-oglyad-sporiv/> (дата
звернення: 26.05.2026).

46. Сліпачук Т. Як війна в Україні впливає на практику міжнародного
арбітражу – PRAVO.UA. *PRAVO.UA*. URL: [https://pravo.ua/iak-viina-v-ukraini-
vplyvaie-na-praktyku-mizhnarodnoho-arbitrazhu/](https://pravo.ua/iak-viina-v-ukraini-vplyvaie-na-praktyku-mizhnarodnoho-arbitrazhu/) (дата звернення: 26.05.2026).